

R. 151
76

1000

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ
RÖLÖVE RESTORASYON ANA BİLİM DALI

BİTLİS EL AMAN HANI

Lisansüstü Bitirme Tezi

Tezi yöneten: Öğr. Gör. Lemi Ş. Merey

Mimar Yaman İrepoğlu

İstanbul 1963

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ

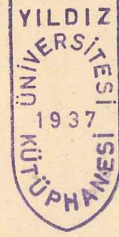
Kayıt numarası: 43736

Demirbaş numarası: 41864

Kot numarası: R 151
76

Ek:

MÜHÜR

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ

D.B. No 41864

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAK.
RÖLÖVE RESTORASYON ANA BİLİM DALI

xcomp.

B İ T L İ S "E L A M A N H A N I"

Lisansüstü Bitirme Tezi

Yöneten:Öğr. Gör. Lemi Ş. Merey

Yaman İrepoğlu

İstanbul-1983

İÇİNDEKİLER:

ÖNSÖZ	
GİRİŞ.....	1
I. ANADOLU'DA 16. YÜZYILDA ULAŞIM SİSTEMİ VE YOLLAR.....	2
II. ANADOLU'DA HAN VE KERVANSARAY MİMARİSİNİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ:	
a) Anadolu'da Han ve Kervansaray Mimarisinin doğuşu ve gelişimi.....	6
b) Han ve Kervansarayların plan tiplerine göre de- ğerlendirilmesi.....	9
c) Yapı malzemesi ve tekniklerine göre değerlendiril- mesi.....	15
III. BİTLİS "EL AMAN HANI" NİN OSMANLI-TÜRK MİMARİSİNDE- Kİ YERİ:	
a) Tarihi.....	16
b) Konumu ve yapı-çevre ilişkisi.....	25
c) Geçirdiği evreler.....	27
d) Mimari özellikleri:	
i-Plan özellikleri.....	29
ii-Yapısal özellikleri.....	33
iii-Yapı malzemesi ve teknik özellikleri.....	35
IV. "EL AMAN HANI" NİN KORUNMASI İLE İLGİLİ ÖNERİLER:	
a) Yapının bugünkü durumu.....	36
b) Fonksiyon önerileri ve kullanım projesi.....	37
c) Restorasyon tekniği ve malzeme açısından değerklen- dirilmesi.....	39
V. SONUÇ.....	40
BİBLİYOGRAFYA.	
FOTOĞRAFLAR.	

ÖNSÖZ:

Yıldız Üniversitesi Rölöve ve Restorasyon Ana Bilim Dalı'na Lisansüstü İhtisas Bitirme Tezi olarak sunulan bu çalışma, Anadolu'nun sayısı belirlenemeyecek eşsiz değerlerinden sadece biri olan Doğu Anadolu'daki Bitlis-"EL AMAN HANI" nı konu almaktadır.

Konuya ilk yaklaşım,Ağustos 1982 yılında bölgeye yapılan araştırma ve çalışma gezisi sırasında olmuştur.Yapının değeri hemen göz önüne alınarak bir rölöve çalışması yapılmış ve incelemenin ilk adımı atılmıştır.

Kapladığı alan itibarı ile Anadolu'nun en büyük menzil Hanı hüviyetini taşıyan bu Han,yüzyıllarca çeşitli göç,askeri sefer ve ticarete sahne olan Anadolu'daki temel uğrak noktalarından biridir.

Bugüne kadar üzerinde çok az çalışma yapılmış olan bu yapı, çalışmamızda elden geldiği ölçüde su yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Anadolu'daki yol sistemi üzerinde durulduktan sonra,bu yollar üzerinde oluşmuş Hanlar'a genel bir bakış yapılmış ve bu zincirin bir halkası olan "El Aman Hanı'nın incelenmesine geçilmiştir.

Daha sonraki bölümde ise,yapıya getirilmesi fonksiyon çalışmaları konu alınmıştır.

Bu ışık tutucu çalışmada öneri ve yardımları ile bana destek olan Hocalarım;Lemi Ş. Nerey'e,İsmet Ağaryılmaz'a,Turgut Övünç'e,Özden Süslü'ye,Reha Günay'a,Lütfü Yazıcıoğlu'na ve Sedat Göksu'ya teşekkürü bir borç bilirim

Mim.Yaman İrepoğlu

GİRİŞ

Türk Sivil Mimarîsinin önemli bir kolunu oluşturan Han ve Kervansaraylar, barınma işlevine hizmet eden ve seyahat eden kervanlara yolculukları sırasında uğrak yeri olan bir "yol üstü" kuruluşudur.

Genellikle menziller arasında ve iskân olmayan yerlerde; Anadolu Selçukluları'nın hüküm sürdüğü bölgelerde, Uzak Doğu ya ve bilhassa Hind, Çin ticaret yollarını, Anadolu şehirlerine bağlayan arterler üzerinde kurdukları mükemmel kervansaray sistemine, Osmanlılar da birbirinden güzel ve mükemmel Han ve Kervansaraylar ekleyerek, çok geniş olan ülkelerinde güvence ile kullanıma sokmuşlardır.

Bu uygulamalar komşu ülkelerdeki yapılaşmayı da etkilemiştir.

Önemli askeri ve ticarî yolların arterleri ile örülü Anadolu'da bu yol oluşumu, Han ve Kervansaray Mimarîsinin de doğup gelişmesinin en önemli sebebi olmuştur.

Genellikle "1 Menzil" mesafesinde (50 Fersah: 28.5 km.) başka bir deyişle bir kervanın bir günde gidebileceği en fazla uzaklıkta kurulan Hanlar, Anadolu'nun bazı bölgelerinde bu kuralın dışına çıkmıştır.

Araştırma ve çalışma konumuzu içeren Doğu Anadolu'da, Bitlis Tatvan arasında 13. km. de bulunan Han ve Kervansaray oluşumu bunun iyi bir örneğidir.

Çevredeki çetin doğa şartlarına karşı, 26 km. lik yol güzergâhı üzerinde 5 adet Han inşa edilmiştir: Hüseyin Paşa Hanı, Bapşin Han, Baş Han, Harabe Han ve El Aman (Rahva) Hanı.

Bunların en ulu ve zengini olan sonuncusu bu çalışmamızda tarihin derinliklerinden elimizden geldiğince çıkarılmaya çalışılacaktır.

I. ANADOLU'DA 16. YÜZYILDA ULASIM SİSTEMİ ve YOLLAR:

Dünya üzerinde yüzyıllardır bir bağ dokusu olan yollar, da-
ima toplumlararası ilişkilerin en önemli ögesi olagelmış-
tir.

Bu doku, çeşitli uygarlıkların beşiği olan Anadolu'da tüm
doğa şartlarını yenerek bir ağ oluşturmuştur.

Anadolu yarımadasına yerleşen ve uygarlıklar yaratan Hitit-
ler, Frigler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar
zamanında büyük ve önemli yol şebekeleri kurularak Avrupa
Asya'ya bağlanmıştır.

Tarihi yollar üç esas grupta incelenebilir¹.

a-Göç yolları,

b-Ticaret yolları,

c-Askeri yollar.

Tarih boyunca mevcut olan yollar, zaman ve mekân değişimine
bağlı olarak bu üç fonksiyonu bazen ayrı ayrı, bazen de bir-
arada göstermişlerdir².

Bu fonksiyonların yanısıra yollar, büyük merkezleri birbiri-
ne bağlayan ana yollar ve küçük merkezleri birbiri-
ne bağlayan ara yollar olarak da tanımlanırlar.

Anadolu; stratejik durumundan dolayı, göç eden kavimlerden baş-
ka, birçok askeri seferlere de yol vermiş ve uluslararası ti-
caretin oluşumuna imkân sağlamıştır. Kısacası Anadolu, her dev-
ri ve her vasfı ile bir geçit yeri, bir yol kavşağı ve bir
ana yol durumunda bulunmuş ve gerçekte büyük bir köprü göre-
vi yapmıştır.

Bu yol ağları, Türk Han ve Kervansaray Mimarisinin de önemli
doğurucu unsuru olmuştur³.

1. Özergin, Anadolu Yolları, s.2.

2. ibid., s.3.

3. Taeschner, "Die Entwicklung des Wegenetzes", s.170.

Anadolu kervan yolları hakkında en önemli bilgileri, Anadolu'yu dolaşan çeşitli gezginlerin yazmış oldukları seyahatnamelerden alabiliyoruz.

Bu gezginlerin bazıları; Nasır-ı Hüsrev, Tudelalı Rahip Bunyamen, Rahip Julianus, De Rubriques, Marco Polo, İbn-i Abd-üz Zâhir, Rahip Odoric, Ebû'l-Fidâ, İbn-i Battutâ, Pagolotti, Hamdullah Mustavfi ve Clavijo'dur⁴.

Bu gezginlerin takip ederek geçtikleri yollar üzerinde bir genelleme yapılırsa; Anadolu Yolları üç kısım halinde incelenebilir⁵.

a-Doğuyu batıya bağlayan yollar.

b-Kuzeyi güneye bağlayan yollar.

c-Güneydoğuyu İstanbul'a bağlayan yollar.

0 yıllarda Anadolu'yu çeviren büyük ticaret merkezleri de şöyle dağılmış bulunmaktadır⁶.

1-Doğuda İran bölgesinde; Tebrîz,

2-Güneydoğuda Irak'da; Bağdâd, Suriye bölgesinde; Halep,

3-Akdeniz sahillerinde Ayas, Alâiye ve Antalya limanları,

4-Ege denizi kıyılarında Ayaslug, İzmir ve Foça,

5-Kuzeybatıda İstanbul,

6-Karadeniz sahillerinde Sinop, Samsun ve Trabzon (Harita:1).

Bu durumda yukarıda adı geçen yolların bu merkezlere göre dağılımları da şöyledir (Harita:1)⁷.

i) Doğuyu batıya bağlayan yollar:

Tebrîz'den, Dicle'den ve Fırat'tan batıya giden yollar
İsfahan-Ağrı-Erzurum-Sivas-Ankara-İstanbul yolu.

ii) Kuzeyi güneye bağlayan yollar:

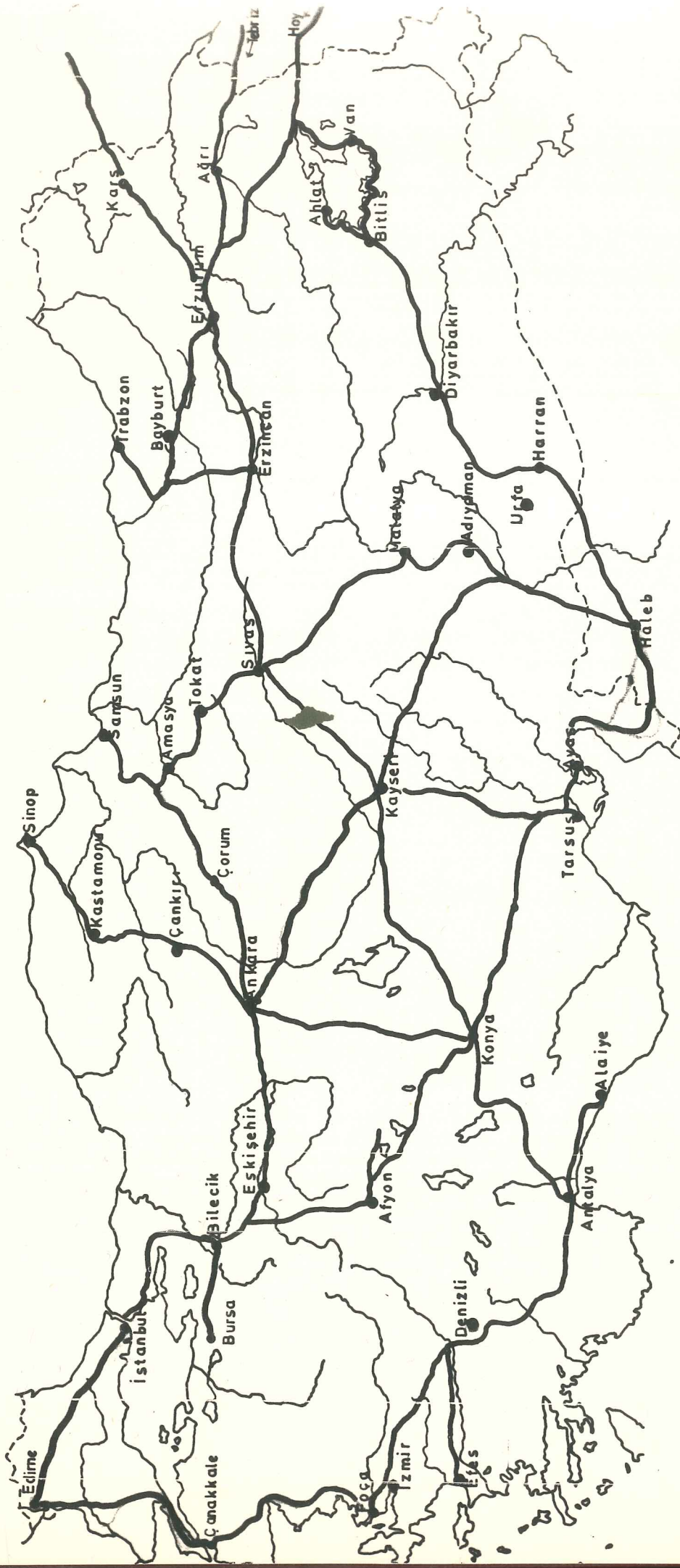
Karadeniz sahillerinden, Akdeniz sahillerine, Ege sahillerine ve Elcezire (Mezopotamya) ye.

4. Özergin, Anadolu Yolları, s.2.

5. ibid. .

6. ibid. .

7. ibid. .

HARİTA : 1: Anadolu kervan yolları.

iii) Güneydoğuyu İstanbul'a bağlayan diyagonal yollar:

Elcezire (Mezopotamya) den, Akdeniz sahillerine ve İstanbul'a ulaşan yollar.

Bu arada Doğu Anadolu'yu İran'a bağlayan ve Selçuklular zamanında kullanılan üç ana yol vardı. Bunlardan kuzeydeki Sürmeli-Iğdır üzerinden, bunun güneyindeki yol Doğu Bayazıt-Mako üzerinden ve en güneydeki ise, Bitlis-Bendimahî-Hoy üzerinden Tebriz'e varırdı⁸.

Çalışma ve araştırma konumuz olan Bitlis bölgesini içeren doğuyu batıya bağlayan yollar hakkında en eski ve önemli bilgiyi İranlı gezgin Nasır-ı Hüsrev'in seyahatnamesinde buluyoruz⁹.

Bu bölgeyi içeren diğer geniş bilgiyi ise, Kanûni Sultan Süleyman'ın Irak Seferi'ne katılan ve ordunun geçtiği yerleri resimleyerek anlatan Matrakçı Nasuh'dan alıyoruz¹⁰.

8. Tunçer, "Bitlis-Van karayolu üzerindeki Hanlar", s.319.

9. Nasır-ı Hüsrev, Sefernâme, s.9.

Eserin bu bölümünde yazar, Tebrîz-Haleb kervanyolunu anlatmakta güzergâhı ve menzilleri şöyle anlatmaktadır:

1-Tebrîz.

2-Merend (İran Azerbaycanı'nın aynı adı taşıyan ilinin merkezi olan bu şehir, Tebrîz'in aşağı yukarı 60 km. kuzeyindedir).

3-Hoy.

4-Şikem-âbâd (Sökmen-âbâd olabilir).

5-Nev-şehr.

6-Bargırî (Bugünkü Muradiye) Van gölünün kuzeyinden göle dökülen Bendimahî suyu kenarındadır.

7-Van

8-Vûstân: veya Vestân. Eski adı Vastinia olan bugün "Gevaş" adlı kasaba.

9-Ahlat.

10-Rıbât: Nasır-ı Hüsrev'in Bitlis-Ahlat yolu üzerinde sözünü ettiği bu han, çeşitli eserlerde "Bapşin Han" olarak yorumlanıyorsa da, bu yapı tam yarı yoldaki "El Aman Hanı" olmalıdır.

11-Bitlis.

Bu yol daha sonra Diyarbakır'a oradan da Haleb'e uzanır.

10. Matrakî, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn, s.100.

II. ANADOLU'DA HAN ve KERVANSARAY MİMARİSİNİN OLUŞUMU ve GELİŞİMİ:

a) Han ve Kervansaray Mimarisinin doğuşu ve gelişimi:

Yüzyıllar boyu tüccarları, hacıları, özel amaçla seyahat edenleri, sefere giden orduları, şehirde ve seyahat yolları üzerinde, hayvanlarıyla ve eşyalarıyla beraber barındıran ve onlara yatacak emin yer ve yiyecek temin eden binalara;

Kervansaray, Mihmansaray veya Han ismi verilirdi.

Hanlar, mimari kuruluşlarındaki rasyonellik ve fonksiyonellikleri, inşaatlarındaki sadelik ve samimiyetleri ile bugün bile gözümüze çarpan, Türk Sivil Mimarisinin önemli bir kolunu oluştururlar.

Hanlar ve Kervansaraylar modern ulaşım araçlarının kullanılmaya başladığı, güzergâhların kısaltılması için yol inşaatlarının değiştirildiği yıllara kadar seyahatları sırasında gezginleri barındırmıştır. Kervanların: yani seyahat kafilelerinin hareketlerini güvenlik içinde sağlayabilmek için, Türkler, çok eski zamanlardan beri yollar üzerinde bu yapıları inşa etmişlerdir¹¹.

Kafilelerden başka, posta servisleri de atlı tatarlar tarafından yapılıyordu. Bu atlılar bir istasyondan diğerine süratle giderler, orada beygir değiştirirler ve böylece aralıksız yollarına devam ederek haberleşme süresini kısaltırlardı. Gerek kervanlar gerekse posta tatarları "menzil" denilen her konakta inerlerdi. Bu suretle her menzilde önemine göre küçük veya büyük bir han bulunurdu.

İki menzil arası yaya yürüyüşü ile 8-10 saati geçmezdi, o suretle ki kervanlar, bir menzilden sabah kalkarlar ve akşam namazından, yani gün kararmadan önce diğer bir menzile varırlardı. Evliya Çelebi Seyahatnamesinin çeşitli bölümlerinde geçtiği menzilleri, aralarındaki saat mesafelerine göre genişçe anlatır.

11. Akozan, "Türk Han ve Kervansarayları", Türk Sanatı Tarihi, s.133.

Selçuklular zamanında şehirlerde-Hind ve Çin ticaret yollarını Selçuk şehirlerine bağlayan-yollar bölümünde sözünü ettiğimiz-yollar üzerinde,birçok Han ve Kervansaray inşa edildiğini görüyoruz ki,Osmanlı Türkleri de aynı sistemi mükemmelleştirerek yeni fethettikleri ülkelerde inşa ettiler¹².

Gazneliler devrinden başlayarak Karahanlı-İran'da-Büyük Selçuklu ve özellikle Anadolu Selçukluları zamanında ifadesini bulan önemli örneklerin günümüze ulaştığı ve özellikleri itibarı ile çeşitlilikler gösteren bu yapıların birden fazla kaynağa dayandığını kabul etmek yerinde olur.

Bu husus çeşitli ~~ar~~ isimlerde;Ribât,Kervansaray,Han,Zaviye,Hankâh olarak görülen yapıların varlığı ve özellikleri ile kuvvet kazanır¹³.

X. yy.da "Ribâtlar" müslümanlığı kabul etmiş Türklerin "cihad" için hazır kuvvet bulundurdukları sınır kışlaları ve tabyaları görevini görmek durumundaydılar ve tahkim edilmiş çevre duvarı içinde çeşitli yapılar içlerinde bir askeri birliği barındırıyordu¹⁴.

Bu yapıların gelirleri ise,devlet ve zenginler tarafından kurulan vakıflarca sağlanıyordu.Yollar devlet tarafından sekiyat veya ordunun ilerlemesi yahutta haberleşme,posta teşkilatının işletilmesi amaçlarına hizmet ederken...buna paralel olarak da halk tarafından ya ticaret,iş vs.,yolculuklar,hac seferleri için kullanılmaktaydı.İşte bu hizmetlerin tipik belgesi olarak da günümüze birer yerleşme merkezi haline gelmiş olan mahallerde kervansarayları,menzil hanlarını buluyoruz.Önce Selçuklular Ribât ve dolayısıyla Kervansaray kuruluşunu Orta Asya'dan getirmiş ve Anadolu'da bir devlet politikası halinde gelişimini sağlamışlardır¹⁵.

12. Cantay,Anadolu Menzil Hanları, s.2.

13. ibid. .

14. Orhonlu,Osmanlı İmp. Derbend Teşkilâtı, s.13.

15. Cantay,loc.cit.

Birbirlerinden fonksiyonlarına göre ayrılan Kervansaray, Menzîl Hanı ve Ribât terimlerinin bu devirde aynı anlamda tutulmuş ve bazı yapıların isimlendirilmesinde kitâbelerde yer almıştır. Böylece "Ribât" kervansaray ve mehzil hanlarının kaynağını teşkil eden kuruluş olmuş ve bu nedenle XVI. yy. da bile Anadolu'da biri Rüstem Paşa Kervansarayında, diğeri ise Bitlis-Tatvan yolundaki Hazo Hanın kitabelerinde yer almıştır¹⁶. Osmanlı Devrinde menzillerde inşa edilmiş olan kervansaraylarda, buraya gelen kervanlar, geçici olarak konaklarlar ve beraber alışveriş yaparlardı. Bu işlemler yapılırken belli kurallara bağlı olarak hareket edilir ve bir sonraki konak yerine ait mal asla bir önceki yerde elden çıkarılmaz ve değiştirilmezdi¹⁷.

Ticaret yollarının üzerinde kurulan mükemmel kervansaray sistemine Osmanlılar da "şehir-içi" hanlarını kurup geliştirerek yeni bir anlayış getirmişlerdir.

16. ibid.

17. ibid.

IV.b) Han ve Kervansarayların plan tiplerine göre değeri-
rilmesi:

Anadolu Han ve Kervansaraylarını başlıca iki ana grupta inceleyebiliriz¹⁸.

1-Şehirler dışında yer alan Menzil Hanları ve Kervansaraylar.

2-Şehir Hanları.

Bu yapıları da kendi içlerinde şu şekilde ayırabiliriz:

1.i.Avlusuz kapalı tip kervansaraylar(tablo:1,2):

Plânları genellikle kare ve dikdörtgendir ve tek hacimden ibarettir.Kalın kesitli payeler çatı örtüsünü taşır.

Örnek:Bitlis-Başın Han,Konya-Horozlu Han.

1.ii.Avlulu açık tip kervansaraylar(tablo:3,4,5):

Bu tip yapılarda fonksiyona göre mimaride sıhhiyet konfor ve sosyal yönden bir gelişme görülür.Tek hacimden ilerlenerek plan bölünerek avlu ile birleşmiş ve kompleks bir yapı türü ortaya çıkmıştır.

Örnek:Aksaray-Sultan Hanı,Antalya-Evdir Han.

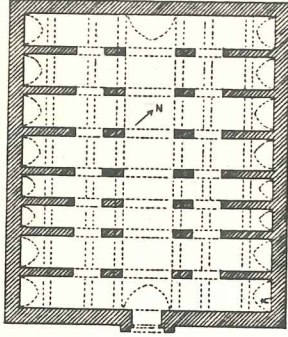
2-Şehir Hanları:

Bu tip yapılar,Osmanlı İmparatorluğundan itibaren ortaya çıkar ve konaklamadan ziyade,ticaret ve üretim amaçlı yapılardır.

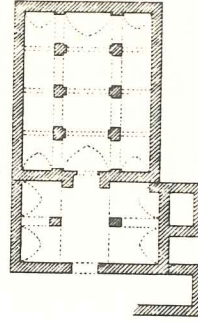
Örnek:İstanbul ve Bursa şehiriçi Hanları.

18. Güran, Türk Hanlarının Gelişimi, s.6.

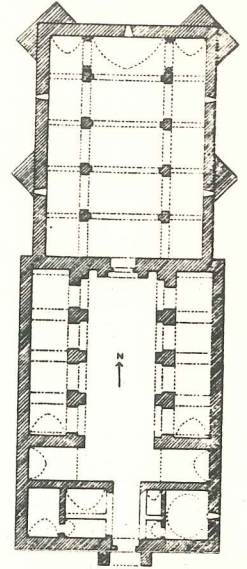
TABLO 1: Avlusuz kapalı tip kervansaraylar.

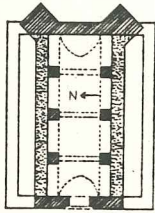
KONYA_Zıvark Han

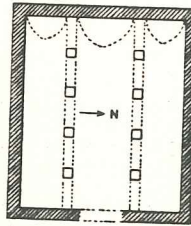
KONYA_Eli Kesik Han

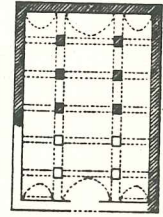
EĞRİDİR_Ertokuş Han

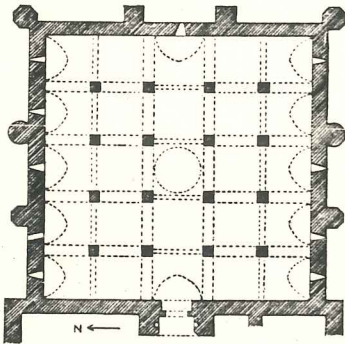
KÜTAHYA_Yeniceköy Han

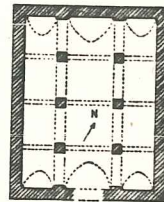
SEYİTGAZİ_Deve Han

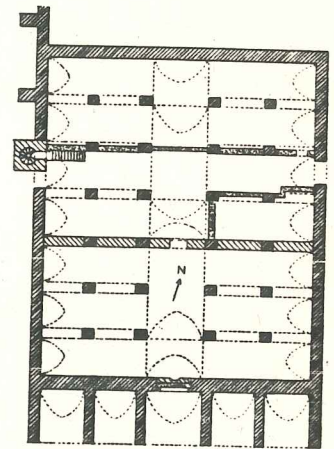
DARENDE_Kalolar Han

KONYA_HOROZLU Han

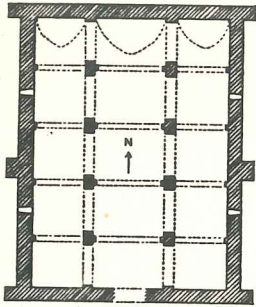

BİTLİS_Başın Han

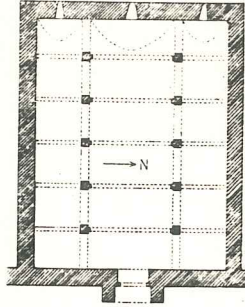

KAYSERİ_Hanı

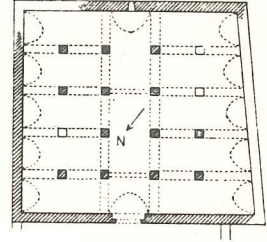
TABLO 2: Avlusuz kapalı tip kervansaraylar.

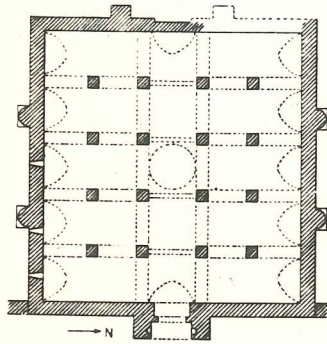
YILDIZELİ_Çiftlik Han

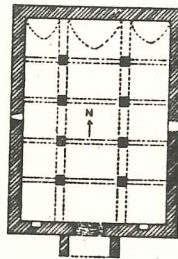
KONYA_Kadın Han

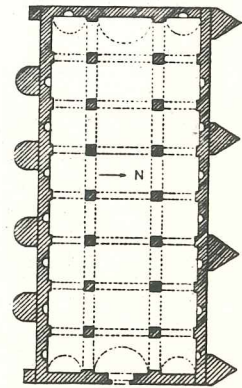
KAYSERİ_DOLAY Han

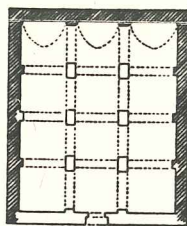
ANTALYA_Susuz Han

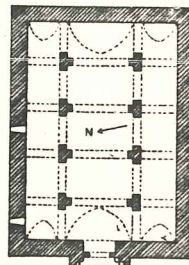
KONYA_Zalmanda Han

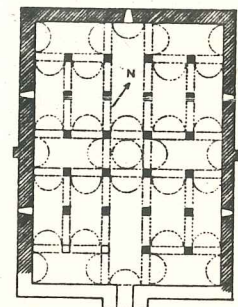
AMASYA_Ezinepazar Han

BOR_Hanı

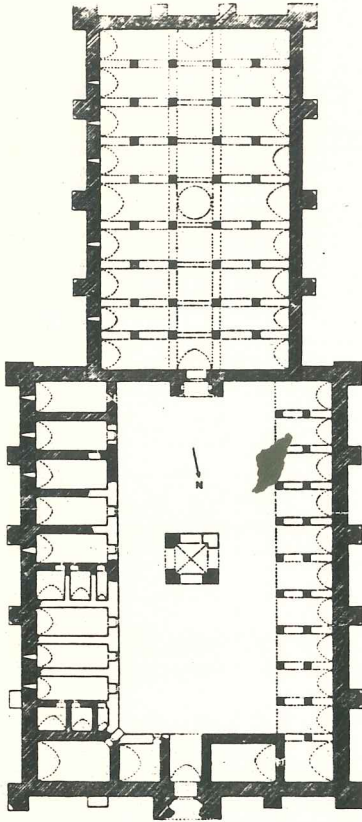

AFYON_Eğret Hanı

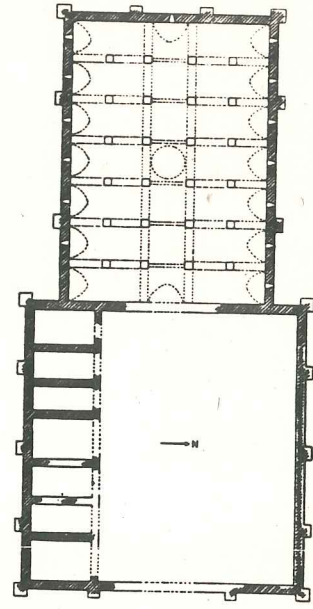

NEVŞEHİR_ÖRESİN Hanı

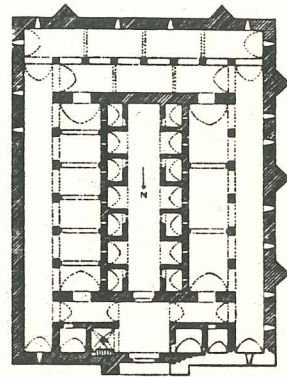
TABLO 3: Avlulu açık tip kervansaraylar.

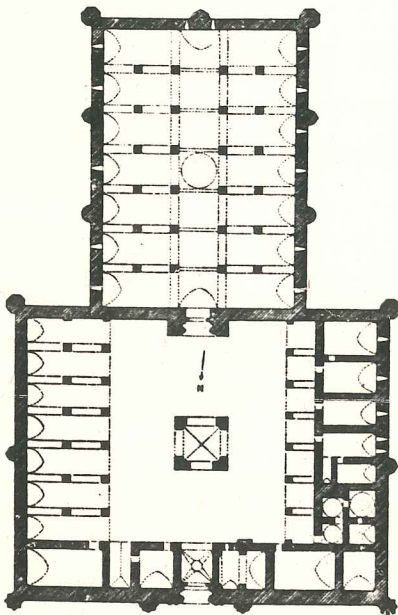
AKSARAY_Sultan Hanı

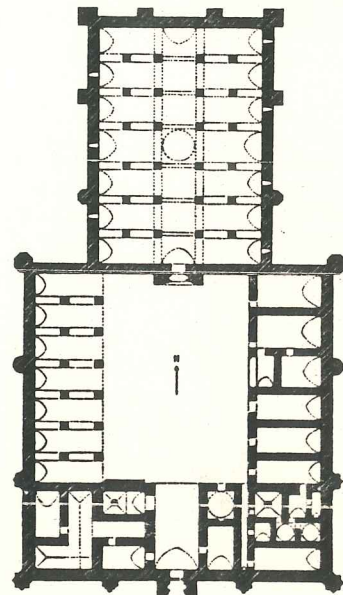
E ĞRIDİR Hanı

ALANYA_Alara Hanı

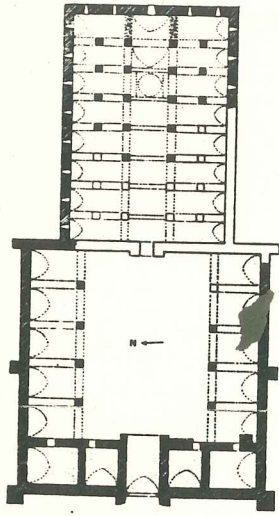

KAYSERİ_Sultan Hanı

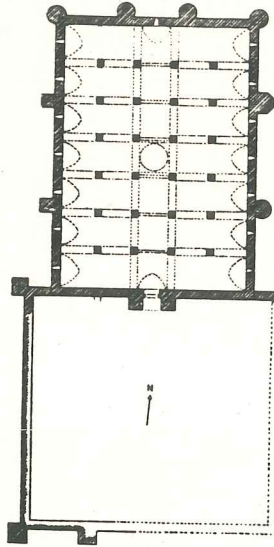

MALATYA_Karatay Hanı

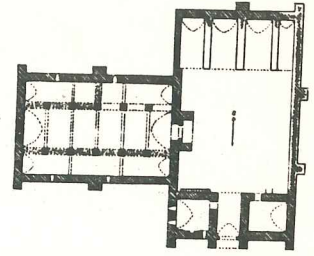
TABLO 4:Avlulu açık tip kervansaraylar.

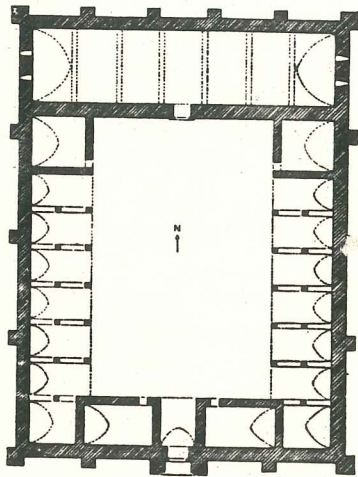
KONYA_Obruk Han

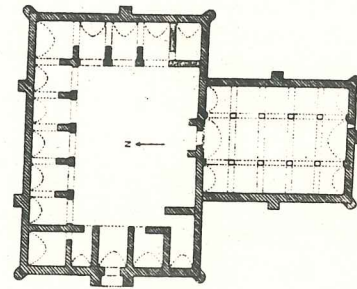
ANTALYA_İncir Han

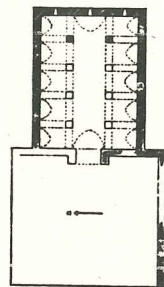
KIRŞEHİR_Kesik Köprü Han

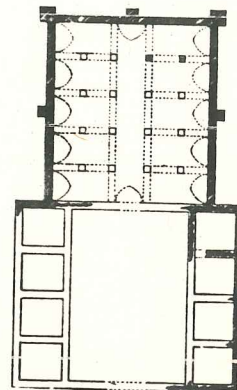
BURDUR_Kırgöz Han

VEZİRKÖPRÜ_Durak Han

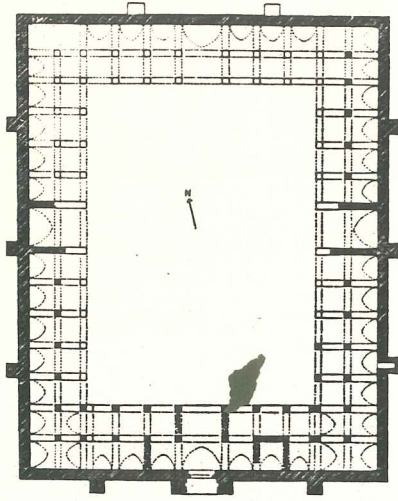

EREĞLİ_Sıra Çakıl Han

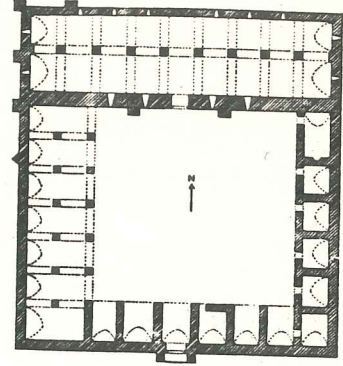

YOZGAT_Çın Çınlı Sultan Han

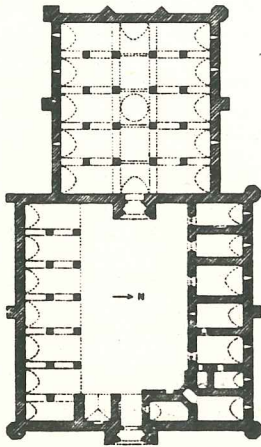
TABLO 5:Avlulu açık tip kervansaraylar.

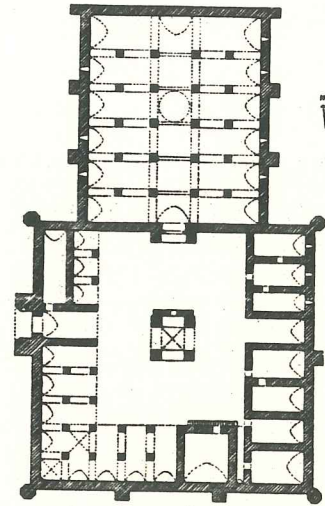
ANTALYA_Evdir Han

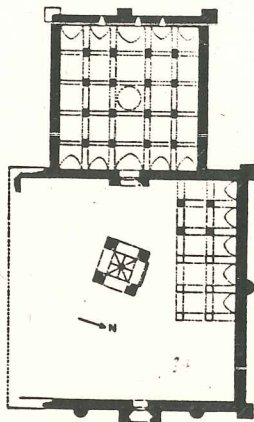
KONYA_Kargı Han

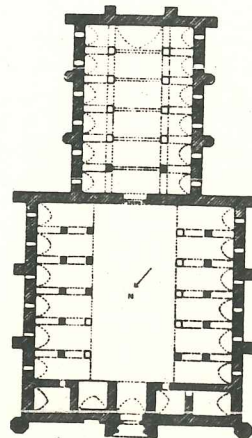
AVANOS_Sarı Han

AKSARAY_Ağzıkara Han

AKŞEHİR_İshaklı Han

TOKAT_Hatun Han

II.c.Yapı Malzemesi ve Tekniklerine Göre Değerlendirilmesi:

Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında taşın tercih edilmesi,Osmanlı Hanlarında da devam etmiş,ancak taş duvarlar kullanılmakla beraber daha çok tuğla hatıllarla kullanılmıştır.Harç olarak Horasan Harcı tercih edilmiştir¹⁹.

Özellikle cephelerde taş ve tuğla hatıllı taş tekniği,Han ve Kervansaray mimarisinin en karakteristik unsurudur.

Kesme taşın çoğunlukla kullanıldığı yapılarda moloz taş duvar,çok az örnekte cephelerde görülmüş,daha ziyade iç bölümlerde,tâli kısımlarda;bodrum,ahır gibi yerlerde uygulanmıştır.En önemli taşıyıcı unsurlardan olan kemerler sivri kemer türündedir.Türk Mimarisinin tümünde görüldüğü gibi Han Mimarisinde de kemerler örtü sisteminin taşıyıcı elemanları olarak yapı yükünü duvar ve payelere aktarırlar.Kemerler,ya nefleri ayırıp dikine bağlar.yahut neflerin tonoz örtüsünün kaburgasını teşkil ederek açılmaları önleyen çıkıntılı bir karkas teşkil ederler(fotoğraf:24)²⁰.

Örtü sistemleri ise başlıca şu şekillerde görülür²¹:

- 1-Tonoz.
- 2-Kubbe.
- 3-Ahşap çatı.
- 4-Düz toprak dam.

19. ibid., s.15.

20. ibid., s.16.

21. ibid.

III. BİTLİS "EL AMAN HANI" NİN T1RK-OSMANLI MİMARİSİNDEKİ YERİ:

a) Tarihi:

Kapladığı alan itibarı ile bir Osmanlı yapısı zenginliğinde görülen yapı, yer aldığı Rahva düzlüğünün sert kış şartlarına karşı daha önceki devirlerde de bu bölgedeki diğer hanlar gibi barınma görevini sürdürmüş ve günümüze bir harabe olarak gelebilmiştir.

Yapı üzerinde yapılaş tarihini belgeleyebilecek herhangi bir kitâbe bulunmadığından, yapıya ait bilgileri ancak eski devirlerde bu bölgeden geçerek, daha sonra buraları seyahatnamelelerinde anlatan gezginlerin eserlerinde bulabiliyoruz.

Bu bölgeye ait en eski gezi belgesi daha önce "Anadolu Yolları" bölümünde de sözünü ettiğimiz; gezgin Nasır-ı Hüsrev'in eseridir²².

1046 yılında Tebrîz'den yola çıkan gezgin eserinin bir bölümünde şunları söylemektedir:..."1046 senesinin (Milâdî) 22 Aralık günü Ahlat'tan yola çıktık. Oradan kalkıp bir kervansarayaya vardım. Kış pek müthişti. Dehşetli kar vardı. Halk karda, tipide anayolu bulsunlar da şehre varsınlar diye şehrin öündeki o- vaya (Rahva) yol boyunca bir miktar kazık kakmışlardı. Oradan Bitlis Şehrine vardım (Harita:2).

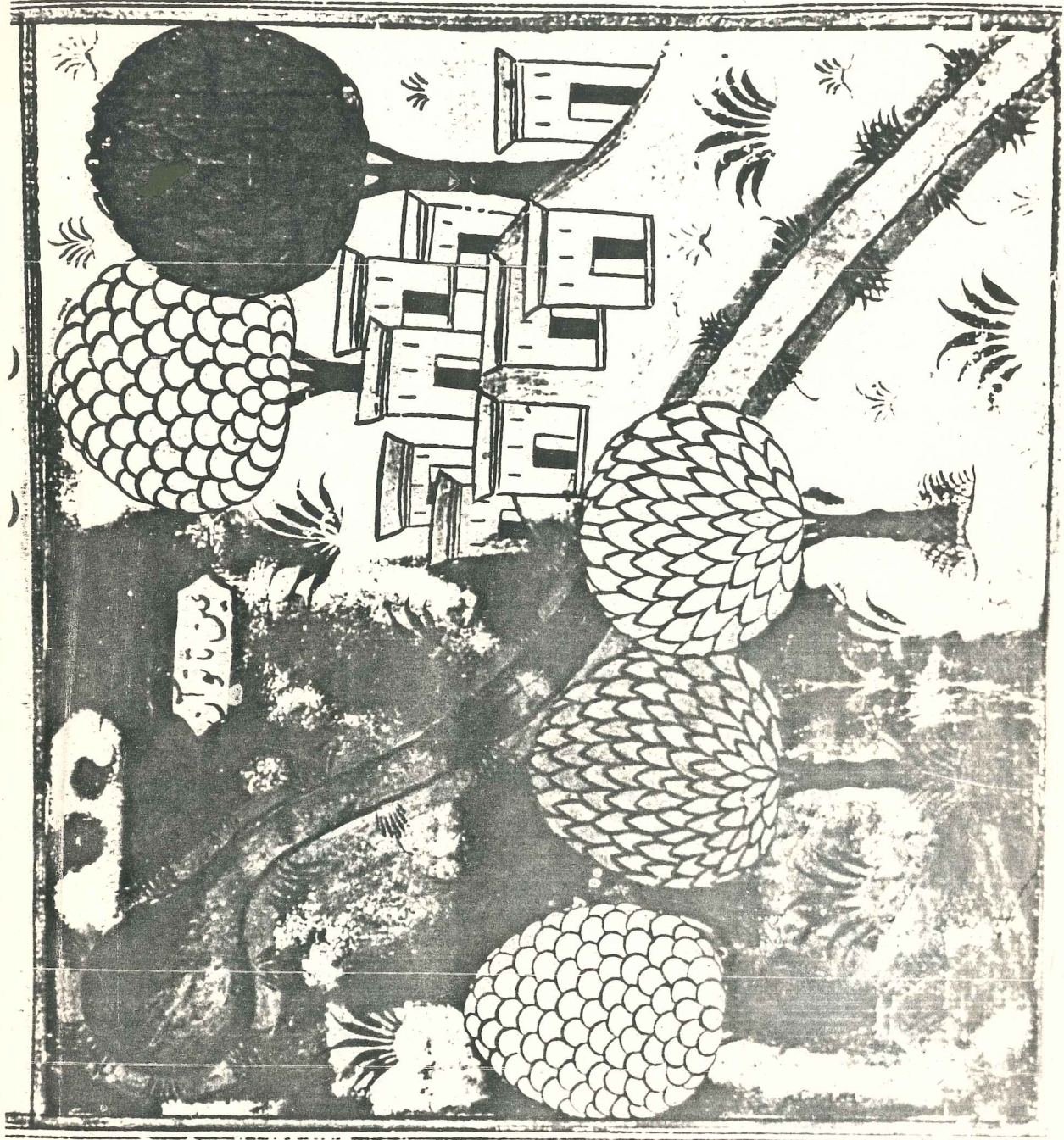
Burada yazarın sözünü ettiği kervansaray yapısının "El Aman" Hanı olması ihtimali düşünülebilir.

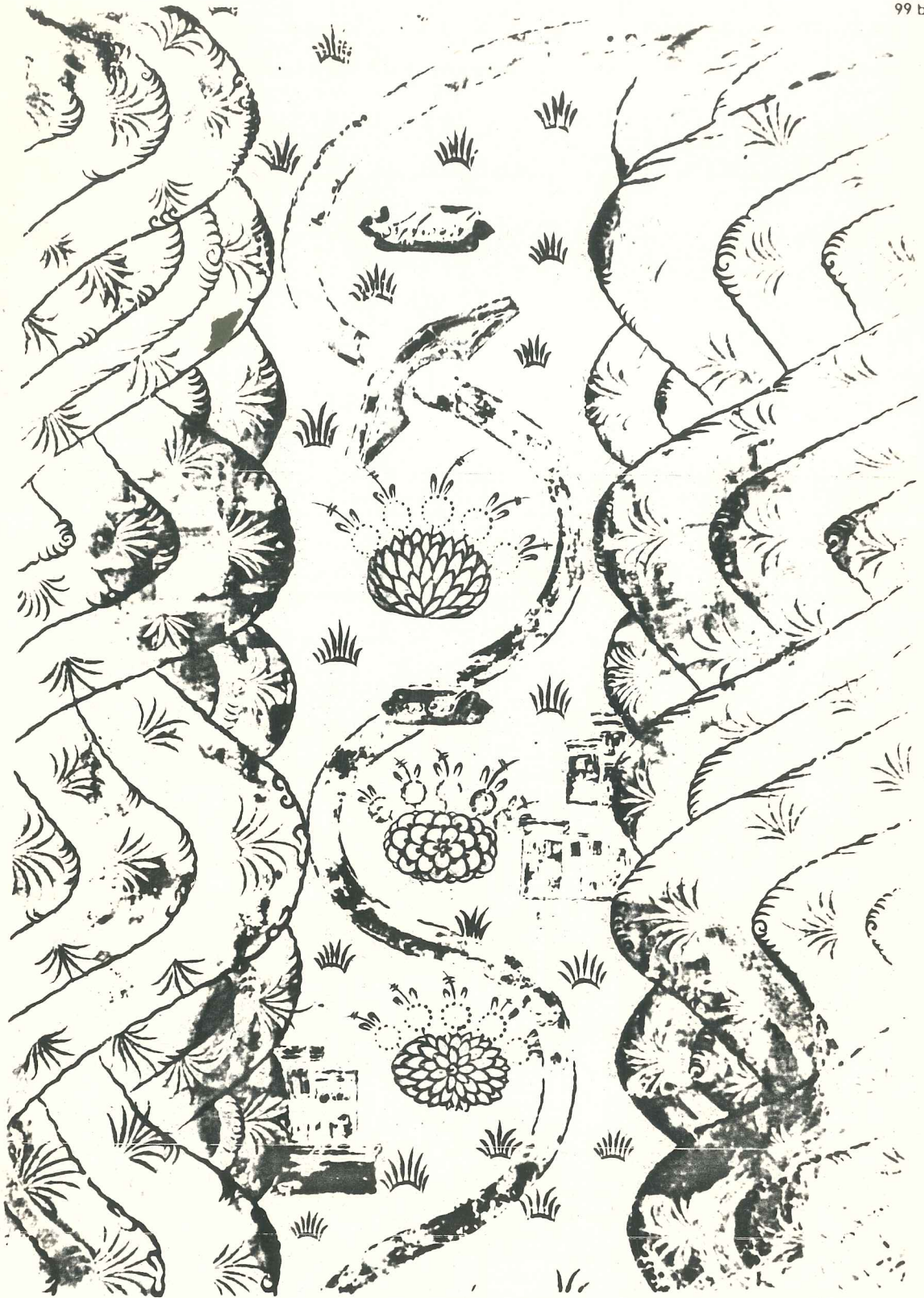
Van-Bitlis arasını belgeleyen ikinci önemli eser de Ünlü minyatür sanatçısı Matrakçı Nasuh'a aittir²³.

Matrakçı, Kanuni Sultan Süleyman ile 1. İran Seferine katılmış, (1533-1536) geçtiği yerleri not alarak ve resimleyerek padişah'a kitap olarak sunmuştu. Seferde ordu, Sivas-Erzincan-Erzurum üzerinden Tebrîz'e varmış (Harita:3), dönüşte Erciş'ten güneye dönmüş ve Bitlis-Diyarbakır yoluna sapmıştır. 23 Eylül günü Ahlat'a, 25 Eylül günü Tatvan'a ve buradan da Güzelcedere, (Rahva düzlüğü) geçilerek Bitlis'e varılır (Belge:1,2,3)

22. Nasır-ı Hüsrev, loc.cit.

23. Matrakçı, loc.cit.

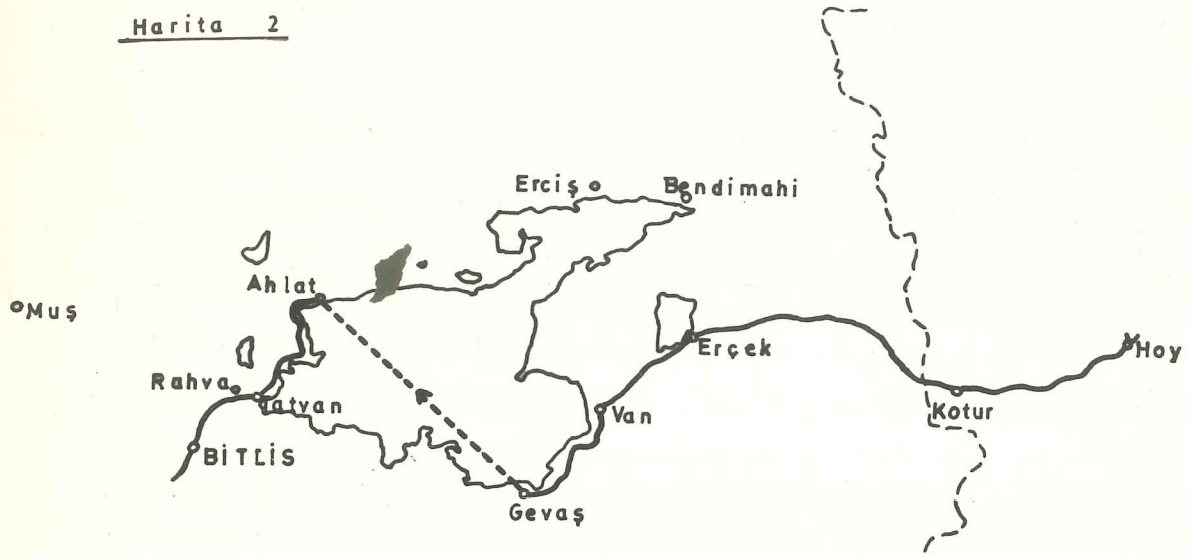
Belge : 2 - Aynı eser , s. 99b. "Güzeldere köprüsü" (Görülen yapılardan biri EL AMAN HANI olabilir. .

100 a

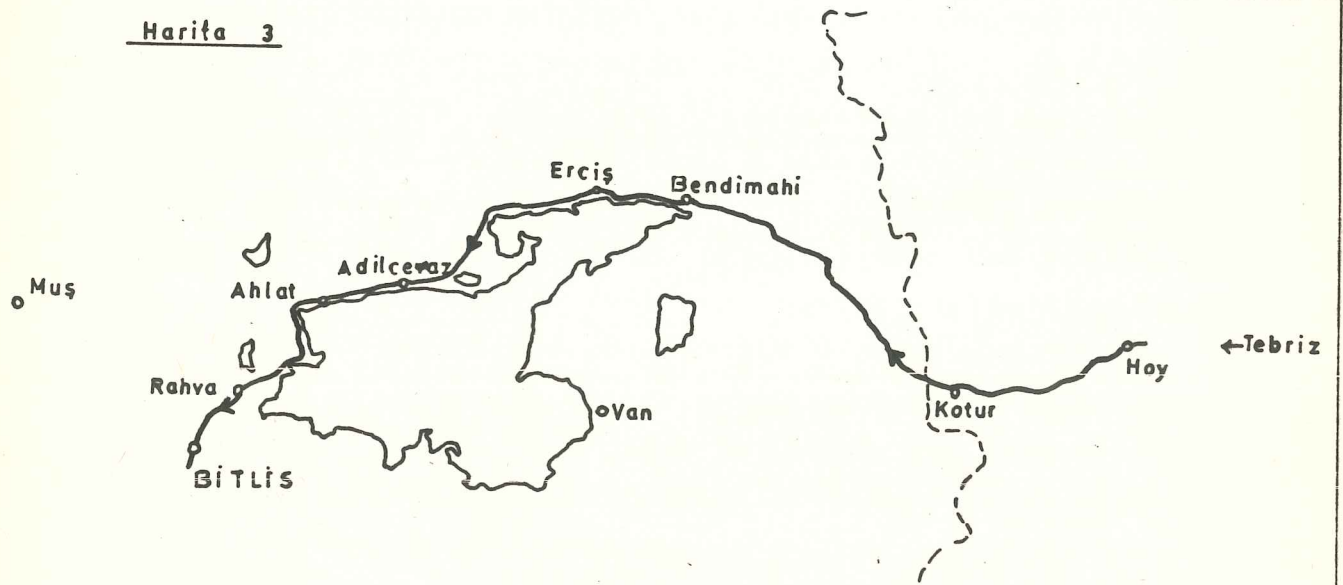
Belge : 3 _ Aynı eser _ s.100a_ "BİTLİS"

Harita 2

NASIR-I HÜSREVİN SEYAHATI

Harita 3

KANUNÎ'NİN I. İRAN SEFERİNDEN DÖNÜŞÜ
(MATRAKÇI NASUH'UN TANIMLAMASI)

Matrakçı;Bendimahî(Muradiye)-Bitlis arasında sadece Tatvan'da konaklandığını anlatmaktadı, ancak bütün ağırlığı ile seferde olan ordunun bir uzun sefer dönüşü bu yolda birkaç kez konaklaması gerekir.Matrakçı,bazı yerleri atlamış olmalıdır.Bu konaklamalarda da "El Aman" Hanının kullanılmış olması ihtimali(büyüklüğü itibarı ile)kuvvetle muhtemeldir.

Ünlü Türk gezgini Evliya Çelebi,17. yy.ortalarında bu bölgeye gelmiş ve bunu eserinin bazı bölümlerinde şöyle anlatmıştır(harita:4,5)²⁴.

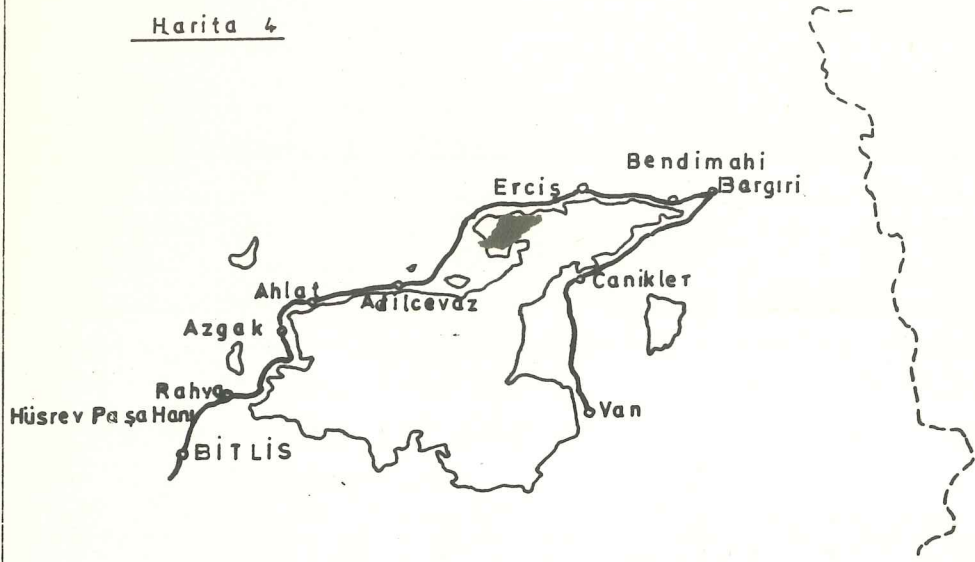
..."1065 senesi Şaban-ül muazzam ayının başında(6 Haziran 1654 Pazar)Bitlis'ten adamlarımızla çıkıp,doğuya giderek,Bitlis Deresinden çıkıp,Rahva sahrası içinde yürüyerek dört saatte "Hüsrev Paşa Hanı"nda konakladık...Yine bu Rahova Sahrasında üç saat doğuya gidip Taht-ı Van Kalesi'ne geldik!.. Rahva Düzlüğünü anlatırken Çelebi,binanın bozkırda tek başına olduğunu belirttikten sonra,Hüsrev Paşa'nın "Kaarun gibi para sarfedüp" bu Han'dan batıya Bitlis'e,doğuya Van'a doğru tam üç saatlik Rahva sahrası içinde "kar tüneli" gibi birtakım kemerler yaptırdığı rivayetini naklediyor.Nihayet,üç saat daha gidince Tatvan'a ulaştığını anlatıyor.

Bu tarifler ve süre hakkındaki ifadelerden,söz konusu Han'ın büyük bir yatırım eseri olduğu ve Bitlis-Tatvan yolunun ortalarında bir mesafeye düştüğü sonucu ortaya çıkıyor.0' halde Evliye Çelebi'nin sözünü ettiği yapı;"El Aman Hanı" olmalıdır. Diğer yandan bugün Hüsrev Paşa Hanı olarak anılan "Bapşın Hanı",Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği yapı olamaz.Zira bu yapı,hem çok ufak,hem de Bitlis'e çok yakındır(4 km.). Evliya Çelebi eserinin bir diğer bölümünde ise,Osmanlı Ordusu ile Bitlis Han'ı üzerine yaptıkları seferde aynı yapıda askerin konakladığını da anlatır²⁵.

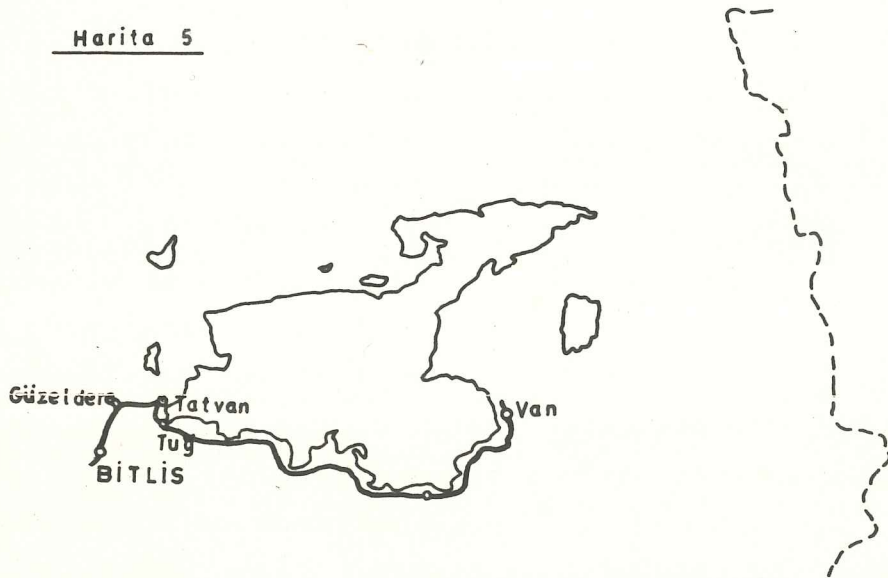
24. Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,C.6, s.215.

25. ibid., s.292.

Harita 4

EVLIYA ÇELEBİ'NİN I. SEYAHATI
VE DÖNÜŞÜ

Harita 5

EVLIYA ÇELEBİ'NİN II. SEYAHATI

Yapı hakkında geniş bilgi veren diğer bir yazılı kaynak da, Bitlis'e uzun yıllar hâkim olmuş; "Şerefhan" ailesi tarihidir²⁶.

Doğu ve batı arasında tampon bölgede oldukları için hangi siyasal güç etkin ise, o yana kayarak yaşamlarını sürdüren bu aile, Osmanlı İmparatorluğunun güçlü döneminde Padişah'a tâbî görünerek, bayındırlık çabalarına girişmişlerdir. 16. yy. da Bitlis'i yöneten "Şerefhan", eserinde bu çalışmalardan söz etmektedir:

"...Tatvan Köyü ile Bedlis şehri arasında Rahwa(Rahva)İmareti'ni meydana getiren binalar topluluğu.

Bunlar, kervanların indiği iki geniş Han, yüksek sütunlu zaviye, zarif ince yapılı bir hamam, göğüslere ferahlık veren ve imrenmeyle, sevinçle dolduran bir cami, Zanaatçılar ve tüccarlar için yapılmış on dükkândan ibarettir.

"...Bedlis Şehri ile Tatvan Köyü arasında bulunan bu yerde gerçi birçok köy ve Hanlar vardır ve karların fazla yağması, soğukun şiddeti sırasında yolcular buralarda barınırlar; kar o kadar yağar ki; Bedlis ileri gelenleri, karın çok yağdığı yıllardan birinde yağmış karı ölçtüler; 6 zir'a (ortalama 4.50 m.) olduğunu gördüler. Eskiden her kış, tüccarlardan ve öteki yolculardan birkaç kişi muhakkak helâke ve kaçınılmaz ölüme uğrardı. Geçmiş Sultanları ve Hükümdarları, özellikle "Bey" olan Benim Ulu Babalarımı ve Atalarımı, kışın halkın barınması için orada imaret ve hanlar yaptırmaya sevkeden de işte budur. O imaretlerin temelini atmışlar ve inşaata da başlamışlardır. Duvarları ve surlarının izleri halâ gözlerin önündedir; birbirini izleyen değişiklikler ve karışıklıklar yüzünden yapılmaları tamamlanamamıştır."

Bu eserlerden başka diğer bazı yayınlarda da yapının "Hüsrev Paşa" tarafından yaptırılmış olduğu belirtilmektedir²⁷.

26. Şerefhan, Şerefnâme, s.447

27. Aydemir, Silvan-Tatvan arasındaki Hanlar, s.89.

Ayrıca bu bölgeden geçen Hommaire de Hell eserinde, üç adet hana rastladığını ve bunların içinde en muhteşeminin Tatvan'a en yakın olanın olduğunu anlatmaktadır²⁸.

Bu ise "El Aman Hanı" olmalıdır.

Bütün bu belgelerden de anlaşılabileceği gibi, Bitlis Hanlığına bağlı eski bir Kervansaray olan "El Aman Hanı"nın çevresine hiçbir mimari yapı yapılmamıştır. Hayır sahibi "Hüsrev Paşa", Rahva düzlüğünde üç saatlik bir ova yolu içinde kemerli bir yapı, olarak inşa ettirdiği bu yapıya bir kervan malını harcamıştır.

Sonuç olarak; "El Aman" Kervansarayı'nın 1571-1572 yıllarında "Köse Hüsrev Paşa" tarafından yapıldığı²⁹, fakat kısa zamanda harab olan yapının, IV. Murat'ın Revan Seferi sırasında onarım gördüğü anlaşılmaktadır³⁰.

Yapının örtü sisteminde ve pencerelerinde bu onarımların ve eklerin izleri gözlenebilir.

Ana Han kütleleri ile ayakta olan yapının yan tesislerinden Develik'in temel izleri ortada olmasına karşılık, tüm diğer yapıların izleri kaybolmuştur (fotoğraf:48). Yapının güneyindeki yamaçlara doğru bu yapıların emareleri açıkça görülebilmektedir.

28. Eyice, "Y. Hommaire de Hell", Belleter, c.28, s.69.

29. Orhonlu, loc.cit., s.28.

30. Cantay, loc.cit., s.197.

b) Konumu ve Yapı-Cevre İlişkisi:

Doğu Anadolu Bölgesinde Bitlis-Tatvan-Muş karayolu kavşağında, Diyarbakır yaylaları ile Van Gölü Havzası arasında en önemli geçit yeri olan "Rahva" düzlüğünde yer alan "El Aman Hanı", Tatvan'dan Bitlis'e gidilirken (27 km.) yolun 13. km. sinde ve yolun solundadır (Harita:6).

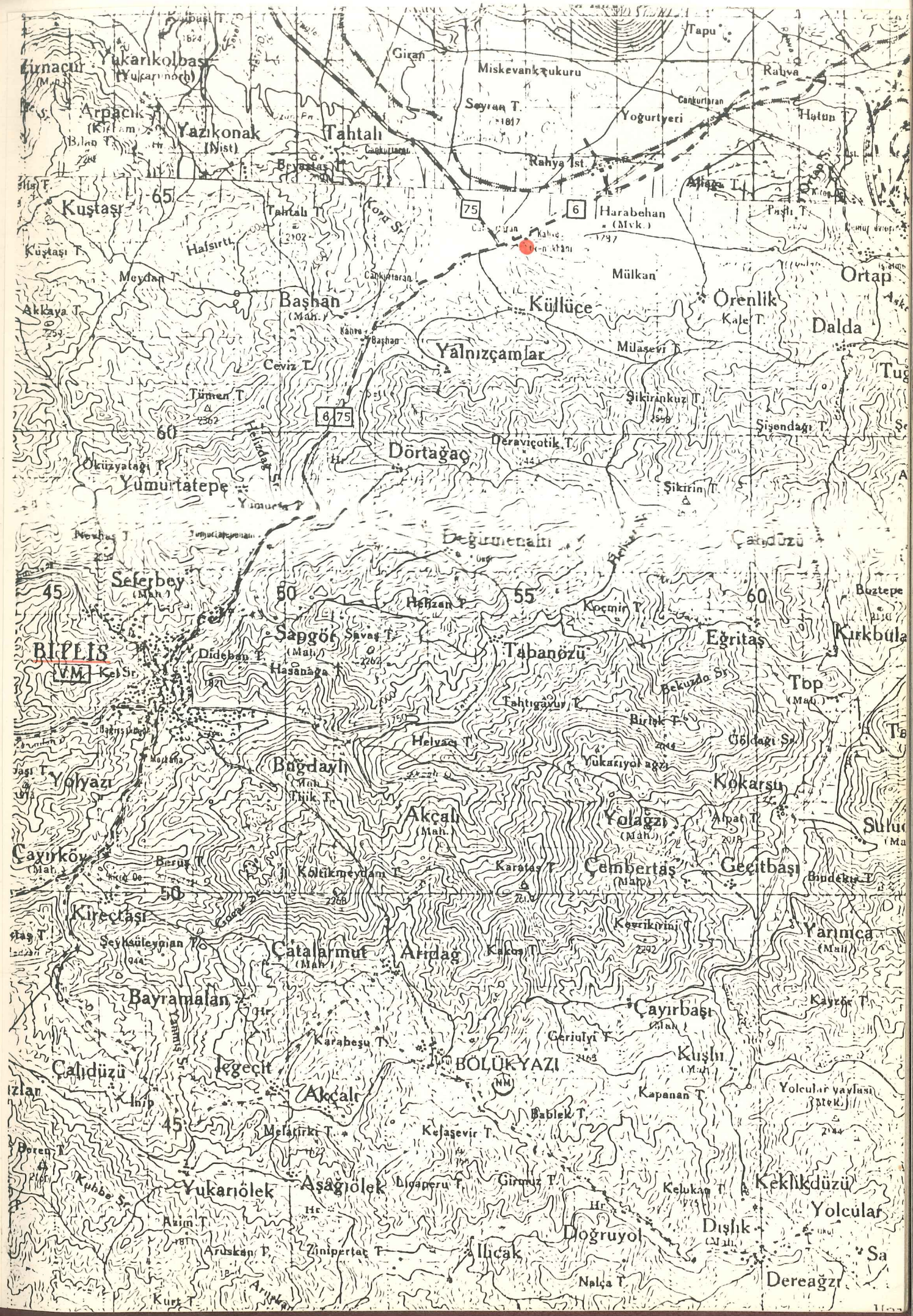
Kuzeyinde Nemrut Dağı ile Kirkor Dağı (Kurukaval Tepesi), güneyinde ise daha az yükseltili olan Güzeldere dağları vardır. Bu iki yükseltinin oluşturduğu muazzam boğaz, Kuzeyden-Muş Ovasından-esen sert rüzgârla beraber büyük kar getirir.

Eski yıllarda kervanlar için büyük bir tehlike olduğu için bu önemli yapı, genişleyerek bir külliye halini almıştır. Kuzey rüzgârının sertliği ve tehlikesi yapının kuzey duvarlarının buna karşı kalın ve takviyeli yapılmasına neden olmuştur.

Son yıllarda (1964) hizmete girmiş olan Muş-Tatvan demiryolu bağlantısı, Muş Ovası'nı geçer, Nemrut Dağı'nın eteklerini tırmanarak Rahva Düzlüğüne çıkar, Kirkor Dağı eteklerinden geçerek Tatvan'a ulaşır.

Bu ulaşım olanağının sağlanması, bu tarihlere kadar kullanılan yapının değerini kaybettirmiştir. Bugün karayollarının kavşak noktasında olması ve bu yolun "Nato Yolu" gibi stratejik bir yol olması, yapının bugün dahi kullanılabilirliği açısından çok önemlidir.

Yapının çok yakınında, içme ve kullanma suyu olarak kullanılacak Güzeldere Dağlarından gelen değerli bir su kaynağı da mevcuttur.

c)Yapının geçirdiği evreler:

Bugün kitâbesi olmamasına karşılık,çeşitli belgelerde yapının kökeninin XII.yy.a kadar indiği anlaşılmaktadır.

Yapı üzerindeki taş duvar derzlerinden,yapıya çeşitli devirlerde ekler yapıldığı açıkca görülebilir.

Yapılan bu eklerle yapı,tek yapı durumundan,bir yapılar topluluğuna (külliye)dönüşmüştür.

Bugün kütleli olarak ayakta olan yapının geçirdiği evreler şöyle sıralanabilir(tablo:6):

Yapının en eski bölümü tablo'da (1)ile gösterilen bugünkü haçvari ve merkezi kubbeli koridorlu girişle,bunun ulaştığı "Batı Koğuşu"dur.Bunefli hacim,kuzey ve batı cephelerindeki takviye kontrforları ile tipik bir "Ribât" görünümündedir (fotoğraf:8,9,10,12).Bu oluşumu Anadolu'daki "Açık avlulu plan tipli Hanlara da benzetebiliriz(Bakınız:Tablo 5).

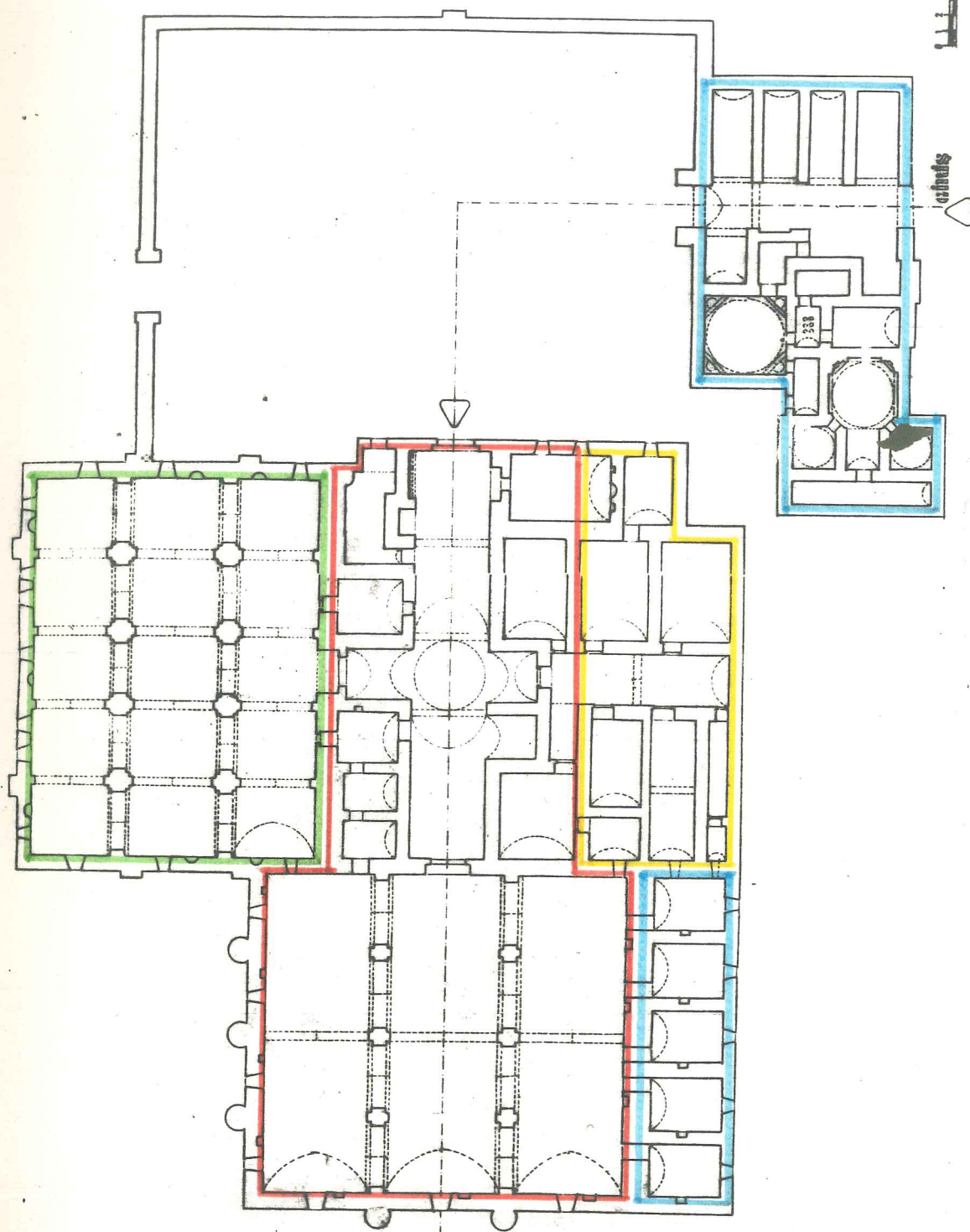
Bu komplekse daha sonraki yıllarda (2)No.lu kısım eklenmiştir.

Arasta olarak kullanılan bölüm ise(3),bu küllenin güneyine takılmıştır.

Bir yapılar bütünü halini alan kompleks doğudan bir avlu ile çevrilmiş,güneyden esas giriş,kuzeyden ise tâli bir giriş kapısı açılmıştır.

Hatırlı kişiler için yapılan özel hücre odalar,(1)No.lu mekânın güney duvarı boyunca simetrik olarak dağıtılmıştır(4). Aynı zamanlarda,yapıya,giriş portalı'nın yanına,bir "hamam" kompleksi de eklenmiştir(4).

TABLO : 6

BL. AMAN MANU plan:

- 1
- 2
- 3
- 4

d) Mimari Özellikleri:

1. Plan Özellikleri:

Bitlis, "El Aman Hanı", kapladığı alanın muazzamlığı düşünülürse Anadolu'nun en büyük kervansaraylarından biridir³¹.

Yapı topluluğu şu ana bölümler altında incelenebilir (Tablo:7):

1-Giriş ve Hamam kütesi.

2-Avlu.

3-Ana kütlenin dağıtıcı ve toplayıcı merkezi. Orta Mekân.

4-Bir koridorun iki yanına sıralı çarşı odaları ve mescid.

5-Batı koğuşu, güney duvarı boyunca sıralı hücreler.

6-Doğu-batı doğrultusunda batı koğuşu.

7-Yine doğu-batı doğrultusunda daha geniş, kuzey koğuşu.

8-Kuzey koğuşu güney duvarı boyunca yer alan odalar ve üst katları ve çatı ile bağlantısı.

Bu bölümlerin plân özellikleri de şu şekilde incelenebilir:

1-Giriş ve Hamam kütesi:

Yapı kütesinin güneydoğu köşesi giriş portalinin yer aldığı bölümdür³². Bu portalin güney duvarı boyunca bir koridor üzerine odalar ve hamam kütesi eklenmiştir. Tipik Osmanlı Hamamı tipine güzel bir örnek olan bu hamam, kırık akslı bir girişle taş kemerli pendentiflerin taşıdığı ve kubbe örtülü "camegâh'a" geçilir.

Câmekâ mekânlarından sonra birtakım servis hacimlerine ve "sıcaklık'a" geçilir. Kare planın diyagonallerinin batı kısımları "halvetlik'lere", doğu kısmı ise "kurnalık-lar'a" açılır. Hamam bloğunun en batı duvarında ise "külhan" yer alır.

Tüm kütlenin örtü sistemi yıkılmış, hacimler yarı yarıya moloz doludur.

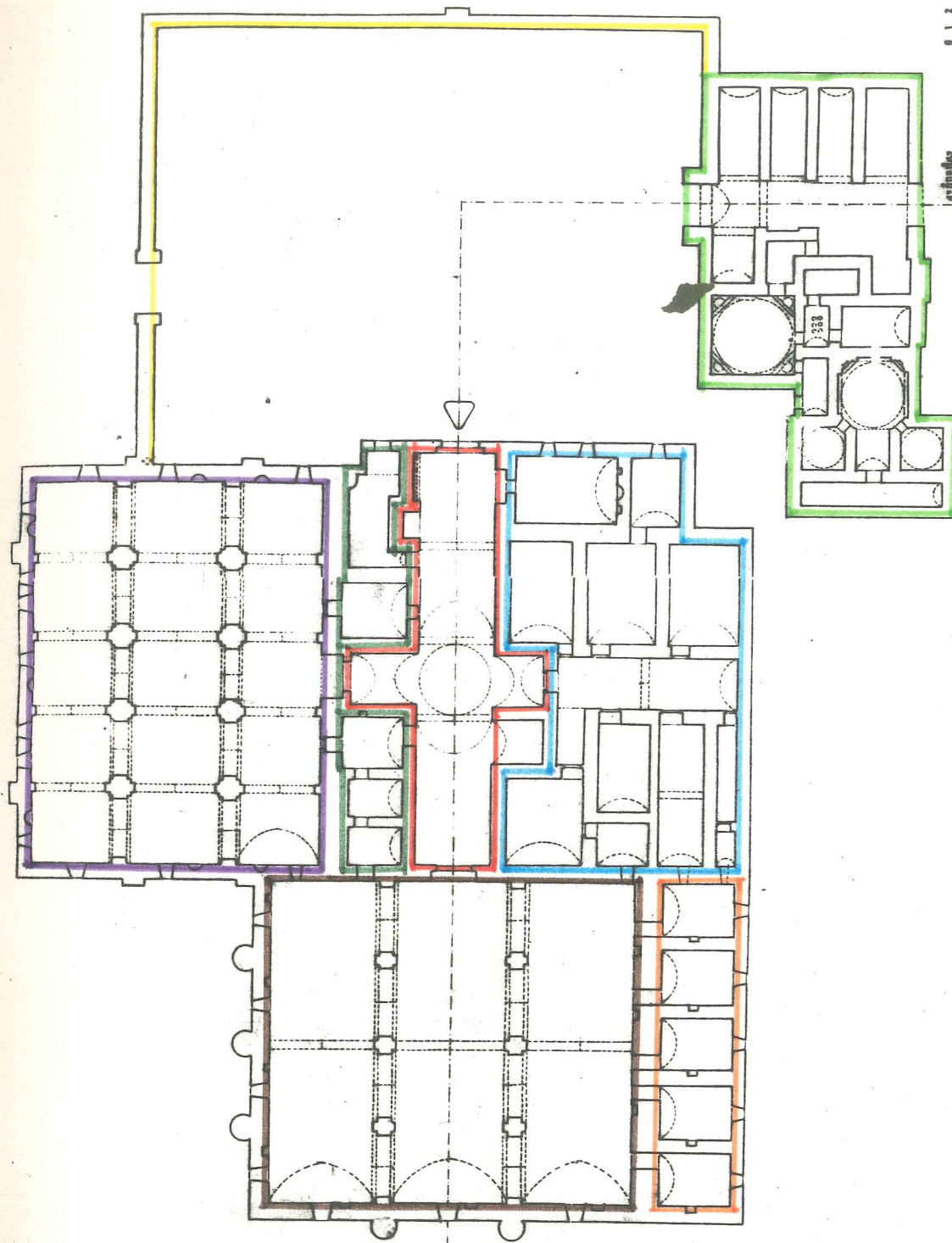
31. Ağustos 1982'de Arkeolog Y. Mimar Lemi Ş. Meray başkanlığında yapılan detaylı rölevé çalışmasında yapı kütesinin ölçüleri; 85.50X54.00 M. bulunmuştur.

32. Yapı Kütesinin girişi, Oluş Arık'ın Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı adlı eserinde; "giriş" kuzeyden gösterilmiştir. Sert kış şartlarında, bu giriş olanaksızdır.

TABLO:7

EL. AMAN HANI plan:

1	5
2	6
3	7
4	8

2-Avlu:

Portalden geçildikten sonra, 25.53x36.90 M. ebadlı avlu-ya girilir. 3.50 M. yüksekliğinde bir sıralı taş duvar avluyu kuzey ve doğudan çevreler. Avlunun batısı ise ana yapı kütesidir.

3-Ana kütleinin dağıtıcı ve toplayıcı merkezi. Orta Mekân:

Haçvari bir plana sahip bu mekanın doğu-batı doğrultusundaki kolları uzun, kuzey-güney doğrultusundaki kolları ise kısadır. Bu kolların merkezini bir tuğla kubbe örter.

4-Bir koridorun iki yanına sıralı çarşı odaları ve Mescid:

Türk Kervansaray Mimarisinde mescid (ibadet mekânı) daima yapılagelmiştir. Anadolu'da Sultan Hanlarında mescid mekânı ya kervansarayın avlusu ortasındaki şadırvan üzerinde, ya da portal üzerinde yer almaktaydı (Bakınız: tablo 5). Osmanlı Devri Kervansaraylarında ise bu mekânların çoğu zemin katlarda yer almıştır³³.

Bu yapıda da Mescid, ana kütleinin girişinin hemen solunda yer almıştır.

Bu bölümün dağıtıcı ve toplayıcı mekânı olan tonoz örtülü koridor, sağlı sollu çarşı odalarına açılır.

5-Batı koğuşu güney duvarı boyunca sıralı hücreler:

Kuzey-güney dorultusunda sivri beşik tonozla örtülü bu odaların herbirinde bir ocak nişi ve güneye bakan pencereleri vardır.

6-Batı koğuşu:

Altı adet haçvari planlı ayağın üç sahna böldüğü, tonoz çatı örtülü bir mekândır. Çatı örtüsü bugün tamamen yıkılmış durumdadır. Duvar diplerinden 2.00 M. dışarıya doğru yapılmış sekiler yolculara yatma olanağı sağlar. Bu hacmin tüm duvarlarında ayrıca ocak nişleri mevcuttur.

33. Cantay, loc.cit.

7-Kuzey koğuşu:

Bu mekânı da 8 adet haçvari planlı ayak,doğu-batı doğrultusunda üç adet sahna böler.Duvarlarının alt kotlarında ocak nişleri ve yatma şekilleri mevcuttur. Duvar üst kotlarında ise minimum ölçüde(0.40 M.)tutulmuş mazgal pencereler yer alır(fotoğraf:5).

8-Kuzey koğuşu güney duvarı boyunca yer alan odalar ve üst kat bağlantıları:

Bu odalar,çeşitli servis ve yatma işlevindedir.Bu mekânların üst katlarına avludan 13 rihtli bir taş merdiven ile çıkılır.Bu odaların doğudakine avludan,batıdakine ise batı koğuşundan çıkılır.Doğu odasından ayrıca çatıya ve "gözcü kulesi"ne çıkış vardır.

ii.Yapısal özellikleri:

Yer aldığı çevreye yapının uydurulmuşu prensibinin güzel bir örneği olan yapıda, topoğrafik ve coğrafi durumuna uygun olarak kuzey ve batı duvarları daha yüksek ve dayanıklı bir görünüme sahip, gayet dayanıklı ve kalın yuvarlak takviye kuleleri ile kuvvetlendirilmiş ve tüm dış açıklıklar minimum ölçülerde tutulmuştur.

Sağlam duvarların çevrelediği bütün mekânların kubbe ve kule hariç, baştan başa düz toprak damla örtülmüştür.

Plan gruplarına göre yapısal özellikleri de kısaca şöyle incelenebilir:

1-Giriş ve Hamam mekânı:

Girişin üst örtüsü taş duvarların taşıdığı pişmiş tuğla tonozdur. Hamam kütesinde ise, yine pişmiş tuğla kubbeler taş pendentiflere taşınmıştır (fotoğraf: 42, 43, 44, 46). Aydınlatma için de filgözlerinden yararlanılmıştır. Sıcaklık bölümünde ise, kubbeyi taş tromplar taşır. Tüm örtü sistemi yıkılmıştır.

2-Avlu:

Ana yapı kütesinin görünüşünün bozulmaması için avluyu çeviren duvar özellikle alçak (3.50 M.) tutulmuştur (fotoğraf: 7).

3-Orta merkezi mekân:

Üst örtüye yaklaşan sivri bir kemerle esas yapıya girilir. Haçvari planlı bu merkez hacminin doğu-batı doğrultusundaki uzun kollarını taş duvarlara birer üzengi ile basan taş sivri kemerlerin taşıdığı pişmiş tuğla sivri tonozlar örter. Bu kolların Kuzey-güney doğrultusunda olanlarının ise, kuzeydeki taş tonoz, güneydeki ise, yine tuğla tonoz ile örtülüdür. Uzun kolların tuğlaları son yıllarda yapılan onarımdan sonra, imitasyon beton tuğla ile örtülmüştür (fotoğraf: 23).

4-Çarşı odaları ve Mescid:

Ortadaki koridor mekânı, tam ortadan sivri bir kemerin taşıdığı sivri tuğla tonozla örtülmüştür. Bu kütleinin diğer bütün hacimleri duvarlara basan tuğla-beşik tonozlarla örtülmüştür.

5-Batı koğuşu güney duvarı boyunca sıralı hücreler:

Sıralı taş duvarların çevirdiği duvarlara basan pişmiş tuğla kemerlerin oluşturduğu beşik tonozlarla örtülmüşlerdir.Üst örtü ise düz toprak damdır.

6-Batı koğuşu:

Bu mekânı bölen dikdörtgen ve dişli payeler,sivri,kesme taştan kemerlerin taşıdığı tuğla tonozlarla örtülmüştür (fotoğraf:25,26,27,28).Dış duvarlar ise çetin doğa şartlarına karşı,takviye kuleleri ile sağlamlaştırılmıştır. Tüm örtü sistemi yıkılmış durumda olan bu mekânın örtüsünü kuzey-güney doğrultusunda taşıyan kemerin üzengi ve başlangıç taşları ortadadır(fotoğraf:31,32).Mekâna ı ışık sağlayacak mazgal pencereler yüksek ve dar tutulmuştur. Bu pencerelerin hemen yanlarında da birer ocak nişi bulunur(fotoğraf:29,32).

7-Kuzey koğuşu:

8 adet haçvari yivli payeler,mekânı üç sahna böler.Bu üç sahn,kuzey-güney doğrultusundaki sivri taş kemerlerin taşıdığı tuğla beşik tonozlarla örtülmüştür(fotoğraf:19,24).tüm duvarlarda ocaklar mevcuttur.Tonoz tavan örtüsünün üzeri toprak damdır.Kuzeye ve güneye çift eğim verilmiştir.

8-Kuzey koğuşunun güney duvarı boyunca yer alan odalar ve üst katları:

Alt katlarına kuzey koğuşundan geçilen odalar,taş duvarlara oturan tuğla tonozlarla örtülüdür.Bunların üst katlarındaki özel odalar da tuğla beşik tonozlarla örtülmüştür.Üst örtü ise kuzey koğuşunun devamıdır.

iii.Yapı malzemesi ve teknik özellikleri:

Yapının tümünde kullanılan esas malzeme,taş ve tuğladır.Taş, yapının ana duvarlarında,harç ile örülen duvarlarda ve diğer mimari unsurlarda;payeler ve kemer sisteminde kullanılmıştır. Yapıda kullanılan taş,bütün Bitlis yöresinde kullanılan "Ahlat Taşı"dır³⁴.

İşlenmesi ve yerine konması son derece kolay olan bu taş,ocaktan çıktıktan sonra çok yumuşaktır.İşlendikten sonra ve yerine konduktan sonra,hava şartları ile sertleşen bu taş, birçok yapıyı ,bu dayanıklılığı sayesinde günümüze kadar getirebilmiştir.

Yapıda kullanılan ikinci esas malzeme;"tuğla"dır.Tuğla,yapının tamamen üst örtü sisteminde ve bu sistemleri(tonoz ve kubbeler)taşıyan pandantiflerde görülür.Çeşitli farklı devirlerin eklentileri olduğunu daha önce de belirttiğimiz yapıda bu hacimlerin malzeme farklılığı da gözlenebilir.Buna örnek olarak;Tablo:7-(3)No.lu merkezi hacim gösterilebilir(fotoğraf:21,23).Bu mekânın kuzey eyvanında örtü malzemesi taş,güney eyvanında ;tuğla,son yıllarda onarılan doğu ve batı eyvanlarında ise,imitasyon tuğladır³⁵.

Dış yüzlerde kesme düzgün derzli "Ahlat Taşı"kullanılmasına karşılık,iç dolgularda her cins taş kullanılmıştır(granit, andezit gibi).

34. Ahlat Taşı:Ahlat civarında çıkan,demir oksit ihtiva eden kalker esaslı bir taştır.Kahverengiden kızıla doğru giden renkleri mevcuttur.Ortalama yapılarda kullanılma boyutu: 0.30X0.30X0.50 M.dir.İşlenmesi son derece kolay olan bu taşın izolasyon yeteneği ve dayanıklılığı son derece yüksektir.

35. Vakıf Hizmetlerimiz,s.91.
Vakıflar İdaresince 1977 yılında (bülten no:24)Bitlis, Rahva Hanı'nı ve Ahlat Kümbeti'ni içeren 1.094.500.000. TL'lık tahsisat bitince ,onarım çalışmalarında yarıda kalmıştır.

IV. "EL AMAN HANI" NIN FORUNMASI İLE İLGİLİ ÖNERİLER:

a) Yapının bugünkü durumu:

Köklü bir tarihin derinliklerinden gelen ve yakın zamana kadar insanlığın hizmetinde olan bu yapı, bugün tamamen kaderine terk edilmiş ve "define arayıcıları"nın orasını burasını kazarak tahrib ettikleri bir harabe görünümündedir.

Altmışlı yıllara kadar sert ve karlı kış aylarında bir kar sığınağı ve yol üstü barınağı olan bu yapı, demiryolunun gelmesi ile değerini yitirmiştir.

Yetmişli yıllarda yapı, "Başhan" gbi Karayolları Genel Müdürlüğüne devredilmek istenmiş, fakat Vakıflar Genel Müdürlüğü daha önce düştüğü bu hataya tekrar düşmeyerek, yapının özelliklerinin kaybolup gitmesini önlemiştir³⁶.

1977 yılında onarımı da devam edemeyince yapı, bugüne bu hali ile gelebilmiştir. Bu onarım çalışmasının devam etmemiş olması bir bakıma şans olarak kabul edilebilir. Çünkü yapılan onarımda bazı mekânlar yanlış bir restitüsyon anlayışı ile, amaçsız mekânlara dönüştürülmüştür (fotoğraf:23)

Yapı bugün kaderine terk edilmiş durumda gün gün harab olmaktadır

36. Cantay, loc.cit.

b) Fonksiyon önerileri ve kullanım projesi:

Yüzyıllardır insanlığa bir konaklama tesisi ve barınak olarak hizmet eden bu yapıyı ,yine bu fonksiyona uyar nitelikte onararak yaşatmak önerimizin ana hareket kaynağı oldu.

Yapı yer aldığı bölgenin tarihî ve doğal zenginlikleri açısından çok önemli yolların geçiş noktasında bulunmaktadır.

Halen bölgenin bu değerleri altyapı ve tesis yokluğu nedeni ile pereği gibi değerlendirilememektedir.

Yapının tarih derinliklerindeki izleri yapı civarında gözlelenebilen "Antik Yol" ile daha da kuvvetlenmektedir(fotoğraf:1).

Öneri projemizde yapıya orta ölçekte "Hostel" tipinde (tablo 8)bir konaklama tesisi fonksiyonunu vermek istedik.Bunu yaparken de yapının belgesel değerlerini tahrib etmeden uygulamaya çalıştık(tuvalet hacimleri,mutfak,merdivenler gibi).

Yukarıda sözünü ettiğimiz doğal zenginlikler içinde bölgenin kış aylarındaki kar zenginliği,Bitlis ve civarında "kayak" sporunun gelişmesini sağlamış,fakat bu spor,en ilkel ve uyumsuz şartlarla uygulanılmayı çalışılmıştır.

Bugüne kadar Türk Kayak sporuna değerli sporcular yetiştiren bu zengin kaynağı modern tesislerle takviye etmek şüphesiz çok faydalı olacaktır.

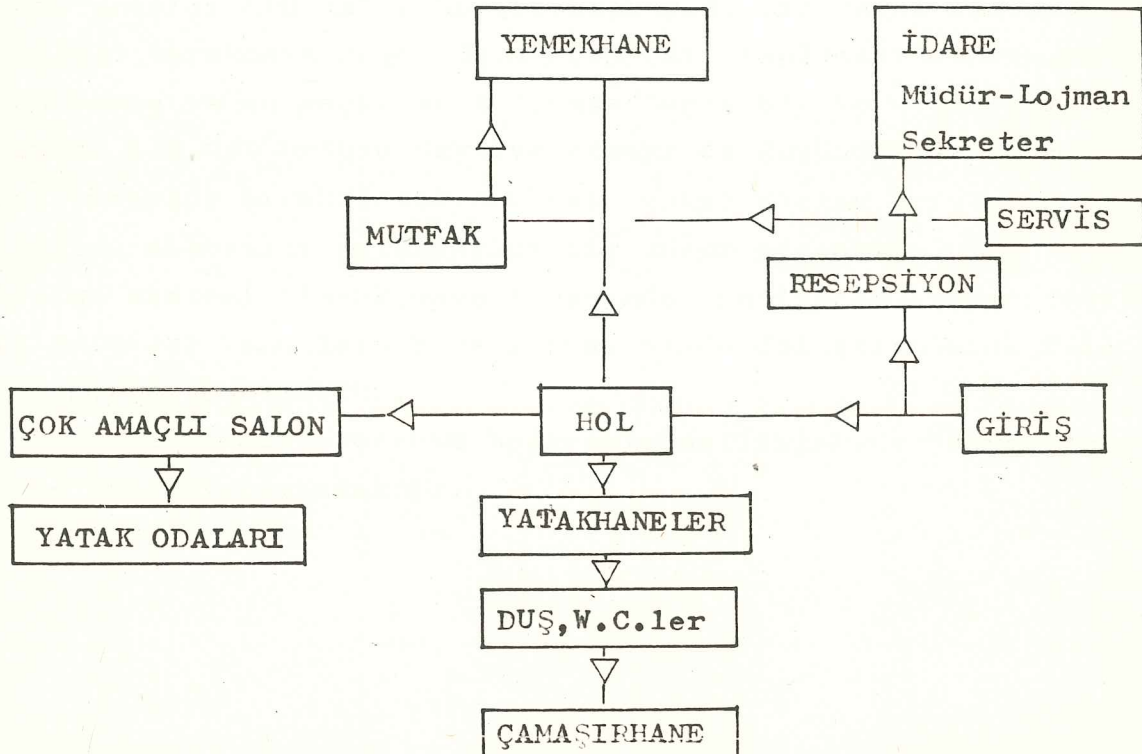
Bir konaklama kompleksi olarak düzenlenecek Han,karlı kış aylarında da bir "kayak sporcu kampı" olarak hizmet görebilecektir.Ayrıca yaz döneminde yöreye gelecek turistlerin topluca barınabilecekleri bir tesis olarak kullanılabilecektir. Kış aylarında ortalama 3.00 m. karın yağdığı bölgede kayak sporuna imkân sağlayabilecek yükseltilerde mevcuttur(harita: 6).

Tablo:8Hostel İşleme Şeması:

Tarifi:Kültürel ve sportif amaçlarla seyahat eden kimselere tahsis edilen basit barınaklardır.

Amacı :Sihhat,istirahat ve bilgi arayan az gelirli kimsele-
rin,bilhassa gençlerin seyahatları boyunca ucuz,temiz
ve emin yerlerde konaklamalarını sağlamaktır.

Yapısı:Tabii güzelliği veya tarihî değeri olan cazip bölgeler
veya konaklamaya elverişli bölgelerde eski Han,Kervan-
saray,Kale ve Konak gibi yapılarda işleyebilir.

Fonksiyon Şeması:

c) Restorasyon tekniği ve malzeme açısından değerlendiril-
mesi :

Yapıya yeni fonksiyonu verilirken belgesel değerlerini bozmadan ve yok etmeden birtakım değişikliklerin yapılacağını yukarıda belirtmiştik.

Bunu yaparken günün şartlarına ve yapının sorunlarına çözüm getirici önlem ve çözümlerle hareket etmek istedik.

Yapıyı, bugüne kadar zor ve sert doğa şartlarına karşı koruyarak getiren "Ahlat Taşı", tüm yapıda yine kullanılacak ana malzeme oldu.

Yapının en büyük sorunu geniş ve az eğimli çatı örtüsünü kış aylarında örten kalın kar tabakasıdır. Kar hem aşağıya verdiği su ve nem tesiri ile, hem de ağırlığı ile bir tehlikedir. Nitekim batı koğuşunun örtü sistemi bu ağırlığa dayanamayarak yıkılmıştır.

Çalışmamızda bu geniş açıklıklı mekânların örtü sistemlerini betonarme sistemde yapmayı, tonozla örtülü tavan ile çatı üst kotu arasını ölü kalıp bırakarak, burada bir doğal izolasyon boşluğu bırakmayı düşündük. Ayrıca çatı kaplaması olarak; bitüm emmiş ve su geçirimsiz "pomza" taşlı bir koruyucu yalıtım betonu ile, üst örtüyü takviye etmeyi de düşündük. Az eğimli çatı üzerine bırakılacak serbest çakıl alttan eriyen karın aşağıya sızmasını da önleyici bir unsur olacaktır.

Isıtma sistemi olarak mevcut hamamda üretilecek ısıнын duvar içlerindeki kanallardan yapı bünyesinde dolaştırılarak ısıtılması düşünülmüştür.

Tüm bu çalışmalar, yapının belgesel özelliklerine "saygı" çerçevesinde uygulanacaktır.

V.SONUÇ:

Elimizden geldiği kadar incelemeye çalıştığımız Türk Sivil Mimarisinin gözden uzak hazinelerinden sadece biri olan; Bitlis "El Aman Hanı",insan kullanımından çıkan yapıların nasıl kısa bir zamanda öldüklerinin ve yok olduklarının iyi bir örneğidir.

Yüzyıllarca insanlığa hizmet etmiş,binlerce insanın uğrak yeri,kurtarıcısı olmuş Han,bugün karayolundan geçenlerin başlarını bile çevirip bakmadıkları bir harabe görünümündedir.

Amaç;hem böylesine bir tarih hazinesinin hayata kavuşması hem de tüm yörede eksikliği tartışılamayacak bir konaklama tesisinin eski temeller üzerinde yeniden kurulmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA:

- Akozan, Feridun. "Türk Han ve Kervansarayları", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, İstanbul, 1963, D.G.S.A, Yayınları, s.133-167
- Arık, M.Oluş. Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı, Ankara, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Ens. 1971, s.86-90, 104-105.
- Aydemir, Haydar. Silvan-Tatvan arasındaki Hanlar, İ.Ü. Edb.Fak., Basılmamış Lisans Tezi, No.312 İstanbul, 1969.
- Cantay, Güreşsever, Gönül. Anadolu'da Osmanlı Devri Kervansaraylarının Gelişmesi, İstanbul, İ.Ü. Edb.Fak., Doktora Tezi No. , 1974, s.196-203.
- Erdmann, Kurt. Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Berlin, 1961.
- Eyice, Semavi. "X. Hommaire De Hell ve Ressam Laurens", Belleten, C.27, Sayı:105, Ankara, 1963, s.59, not:17.
- Orhonlu, Cengiz Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı, İstanbul, 1967, s.28.
- Özergin, M.Kemal. Anadolu Selçukluları Zmanında Anadolu Yolları, İstanbul, İ. Edb.Fak. Basılmamış Lisans Tezi, 1959, s.
- Güran, Ceyhan Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978, s.6-8.
- Şerefhân. Şerefname, Kürt Tarihi, İstanbul, Yöntem Yayınları 18, 1975, s.447.
- Taeschner, F. "Die Entwicklung des Wegenetzes und des Verkehrs im Türkischen-Anatolien", Anadolu Araştırmaları, C.I, Sayı:2, İstanbul, 1959, s.169-193.

Tarihi Türk Hanları, Ankara, Karayolları
Genel Müdürlüğü Yayını, 1961.

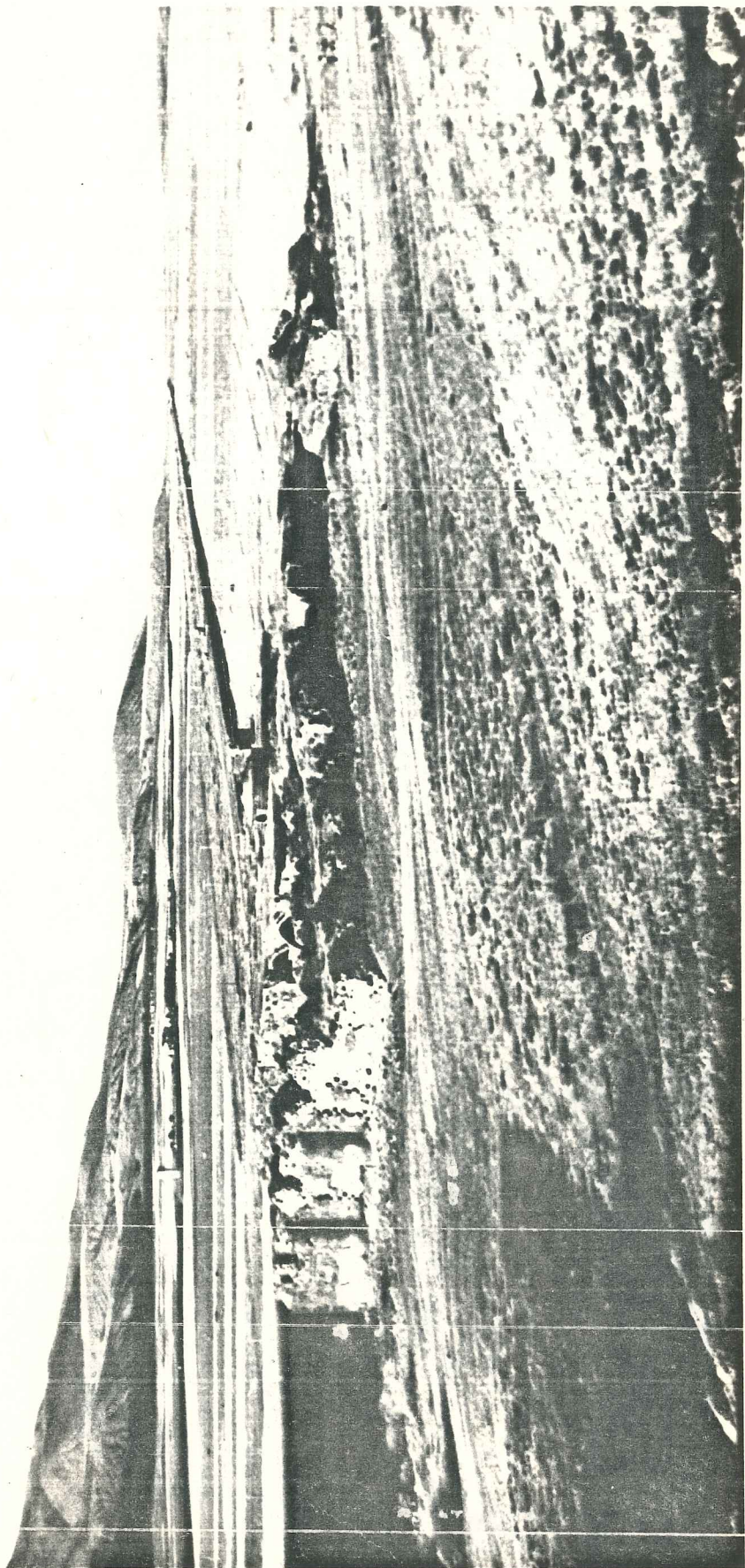
Tunçer, Orhan Cezmi.

"Bitlis-Van Karayolu ve Üzerindeki
Hanlar", Sanat Tarihi Yıllığı IX-X,
İ.Ü.Edb.Fak.Yayını, 1981.s.317-345.

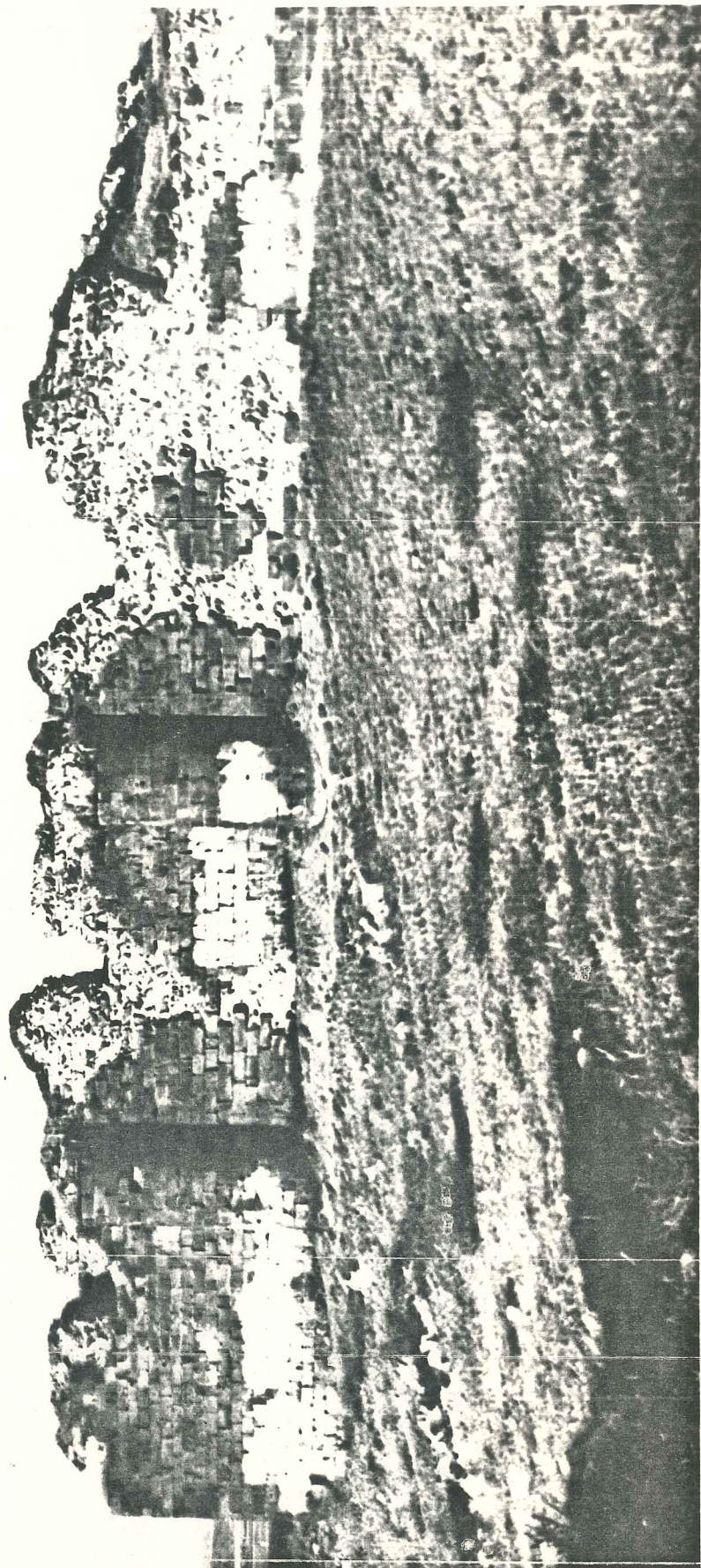
"Bitlis El Aman Hanı", Türkiye'de
Vakıf Abide Eserler, Cilt:2, Ankara,
Vakıflar Gn. Md. Yayını, 1977, s.
215-223.

Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz, An-
kara, Vakıflar Gn.Md. Yayını, ~~İstiz~~
1978, s.91.

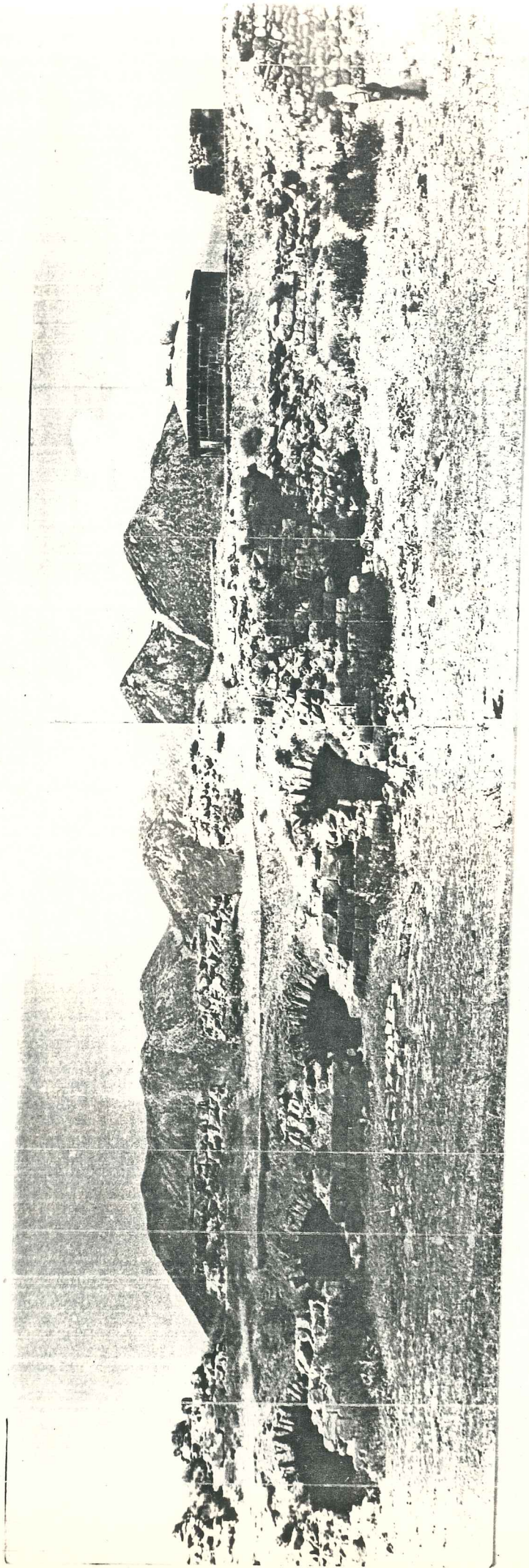
F O T O Ğ R A F L A R

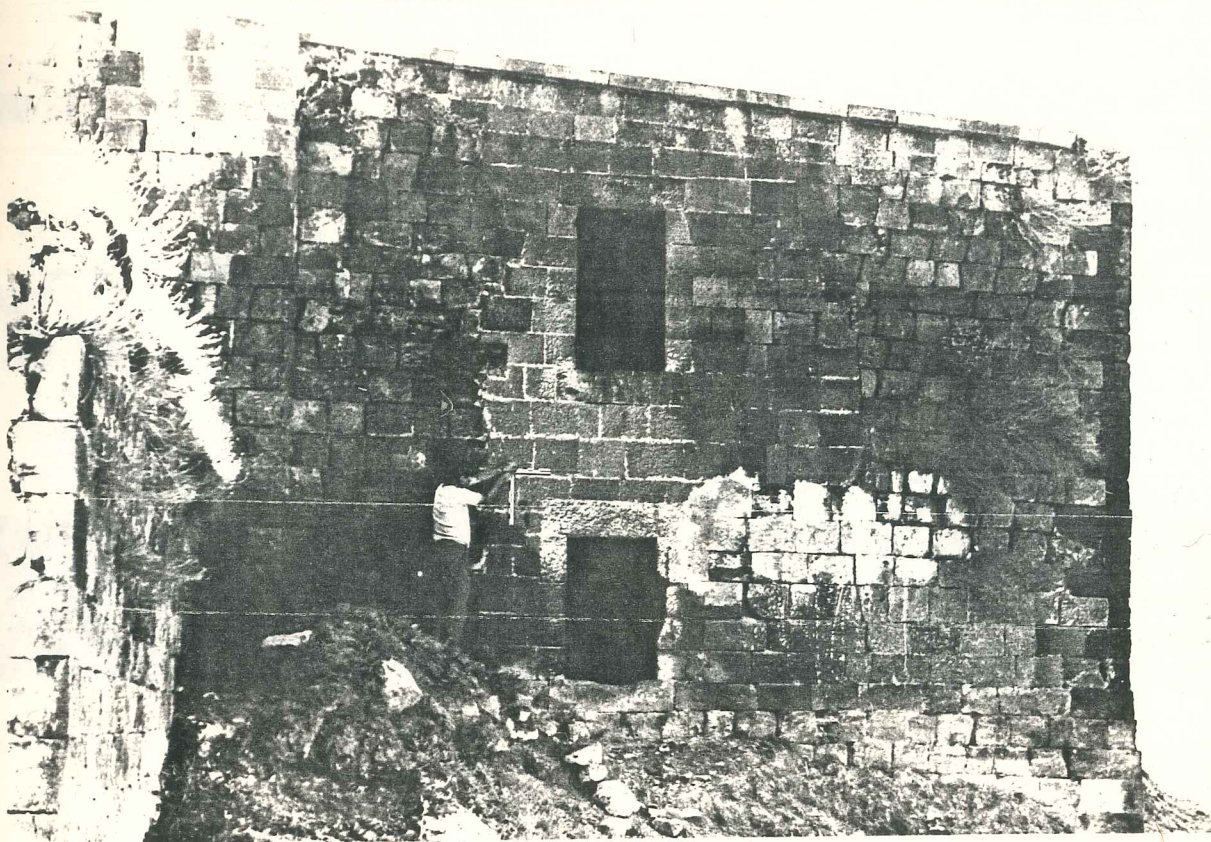
Fotoğraf:1

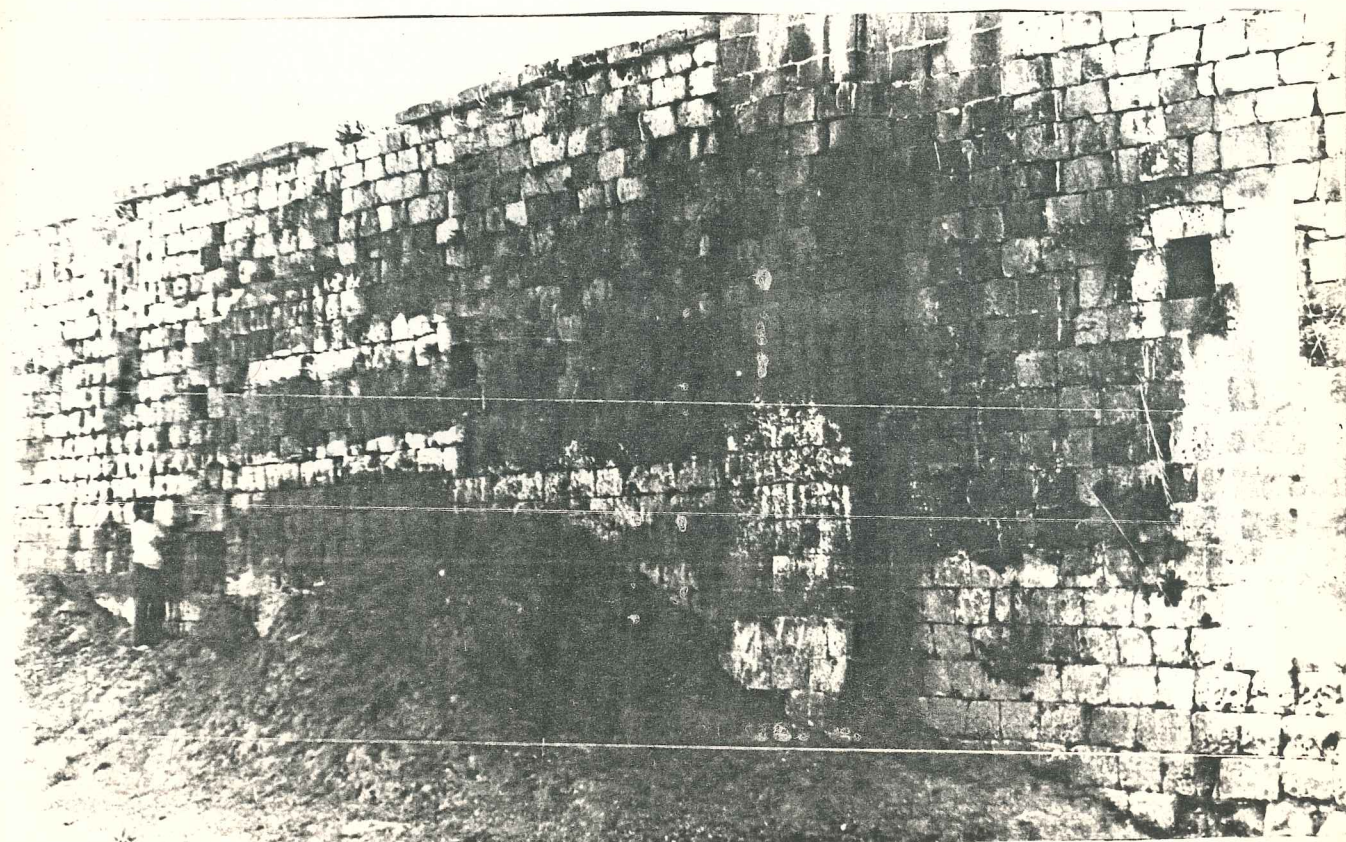
Fotoğraf:2

Fotoğraf:3

Fotoğraf:4

Fotoğraf:5

Fotoğraf:6

Fotoğraf:7

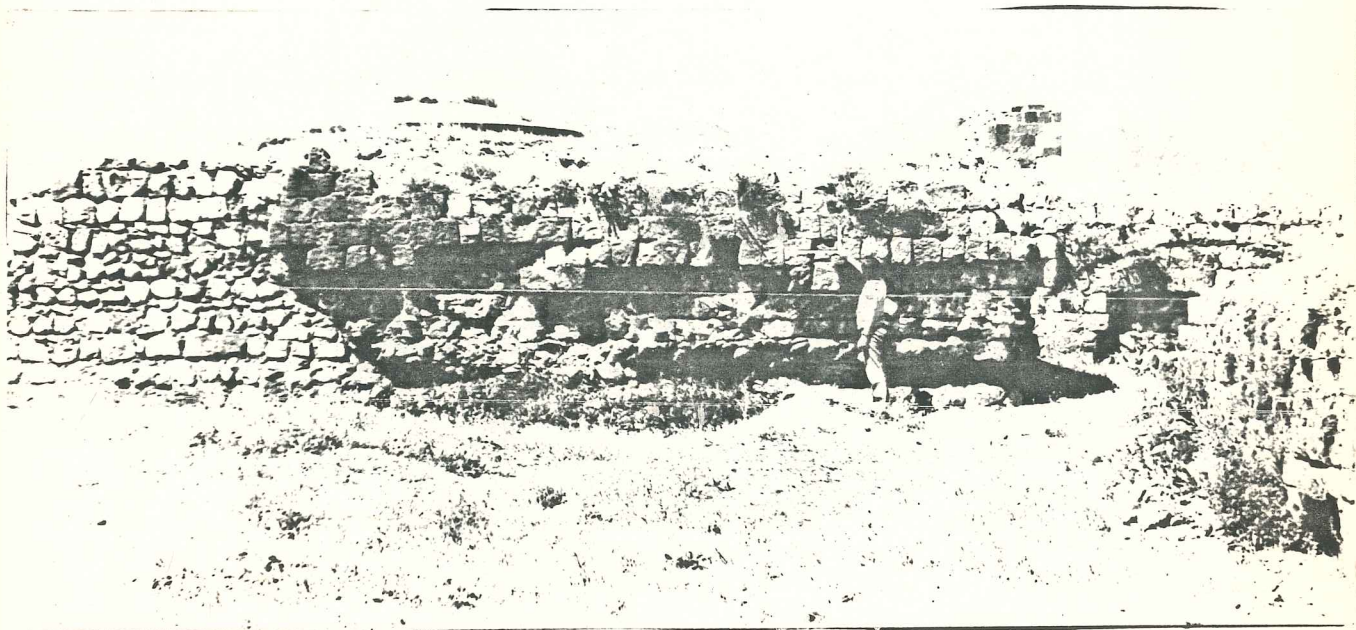
Fotoğraf:8

Fotoğraf:9

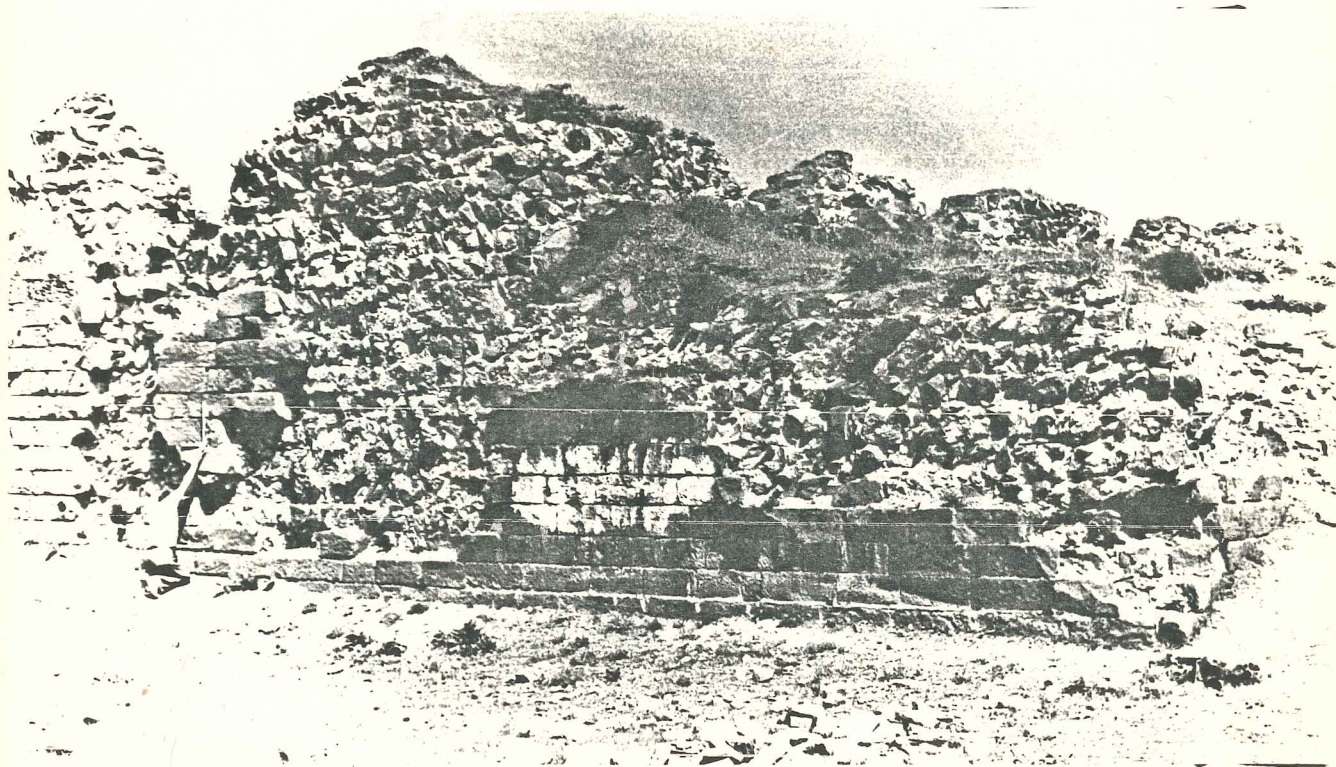
Fotoğraf:10

Fotoğraf:11

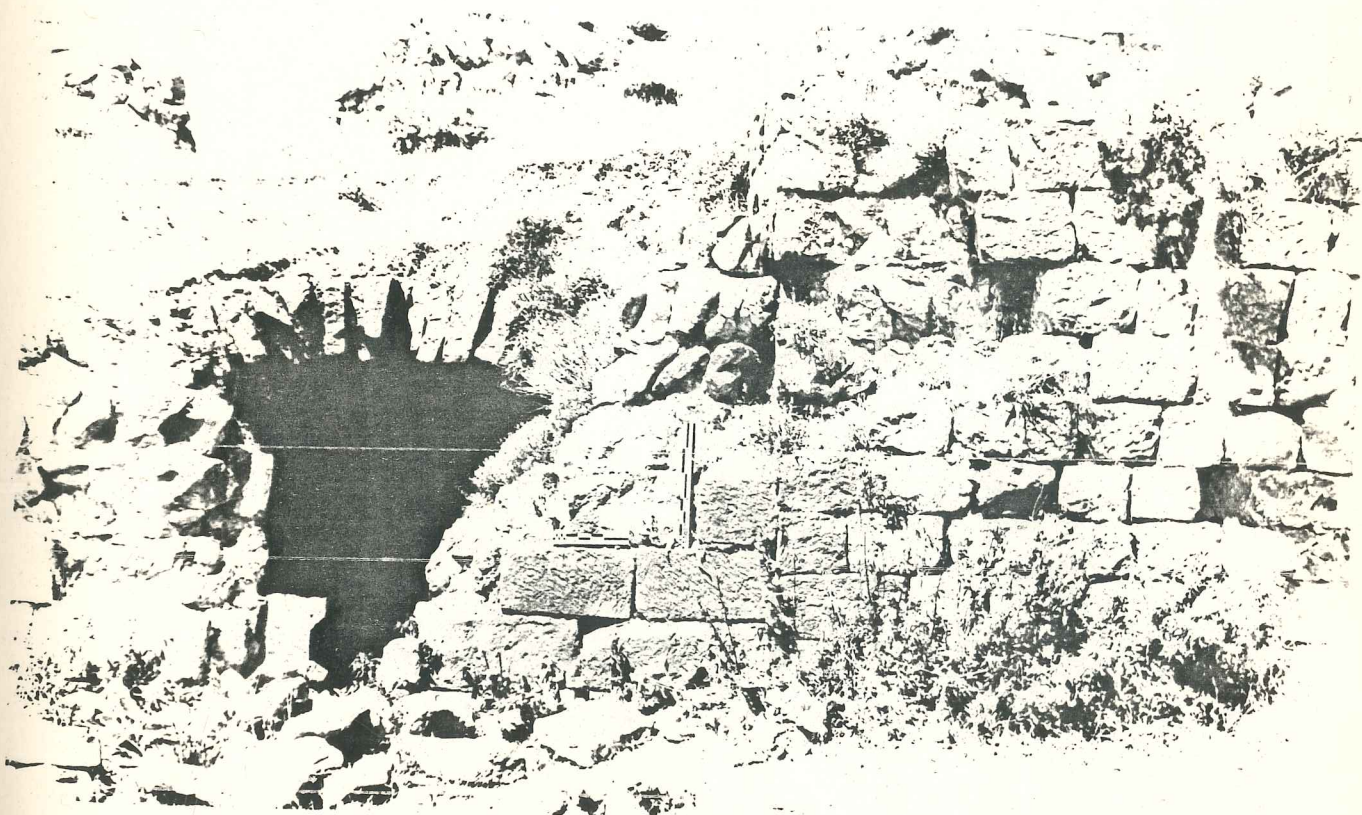
Fotoğraf:12

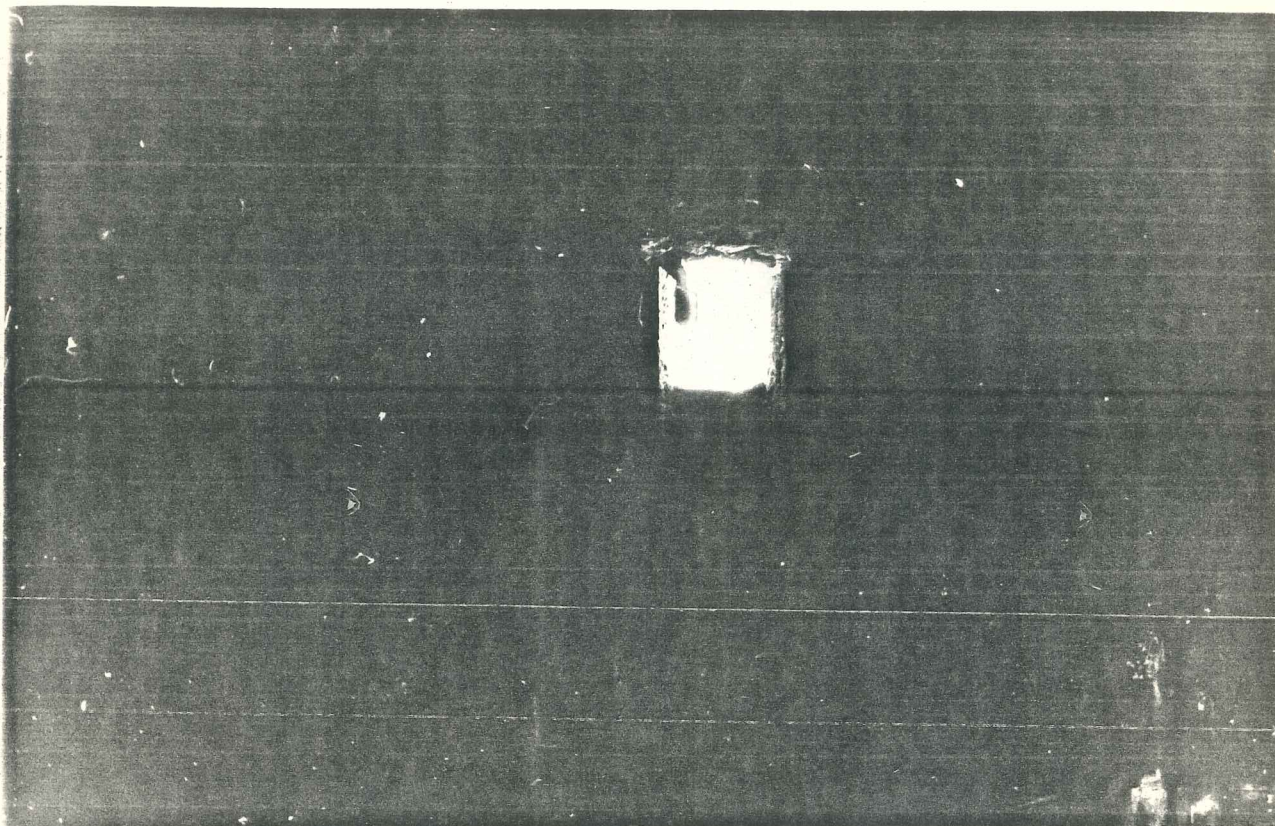
Fotoğraf:13

Fotoğraf:14

Fotoğraf:15

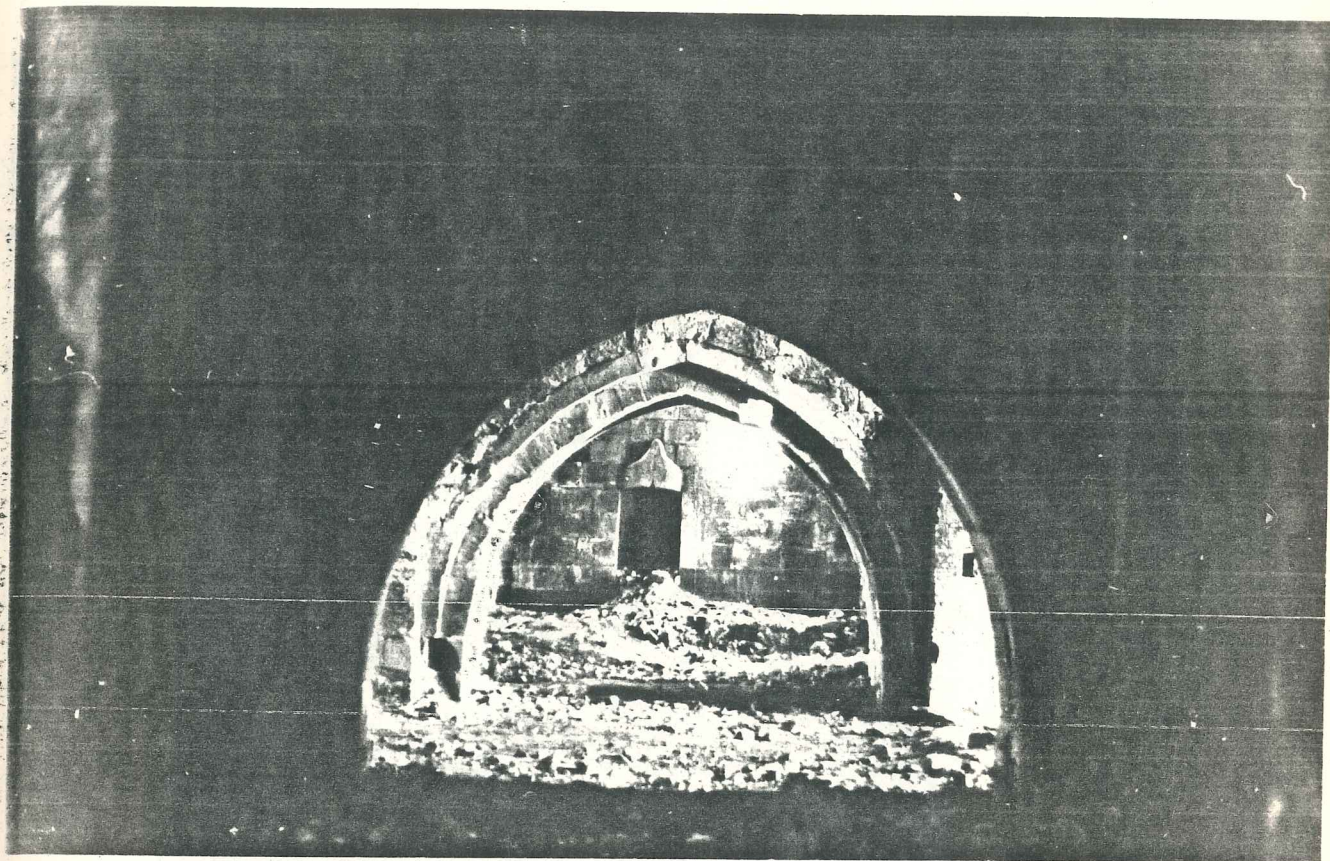
Fotoğraf:16

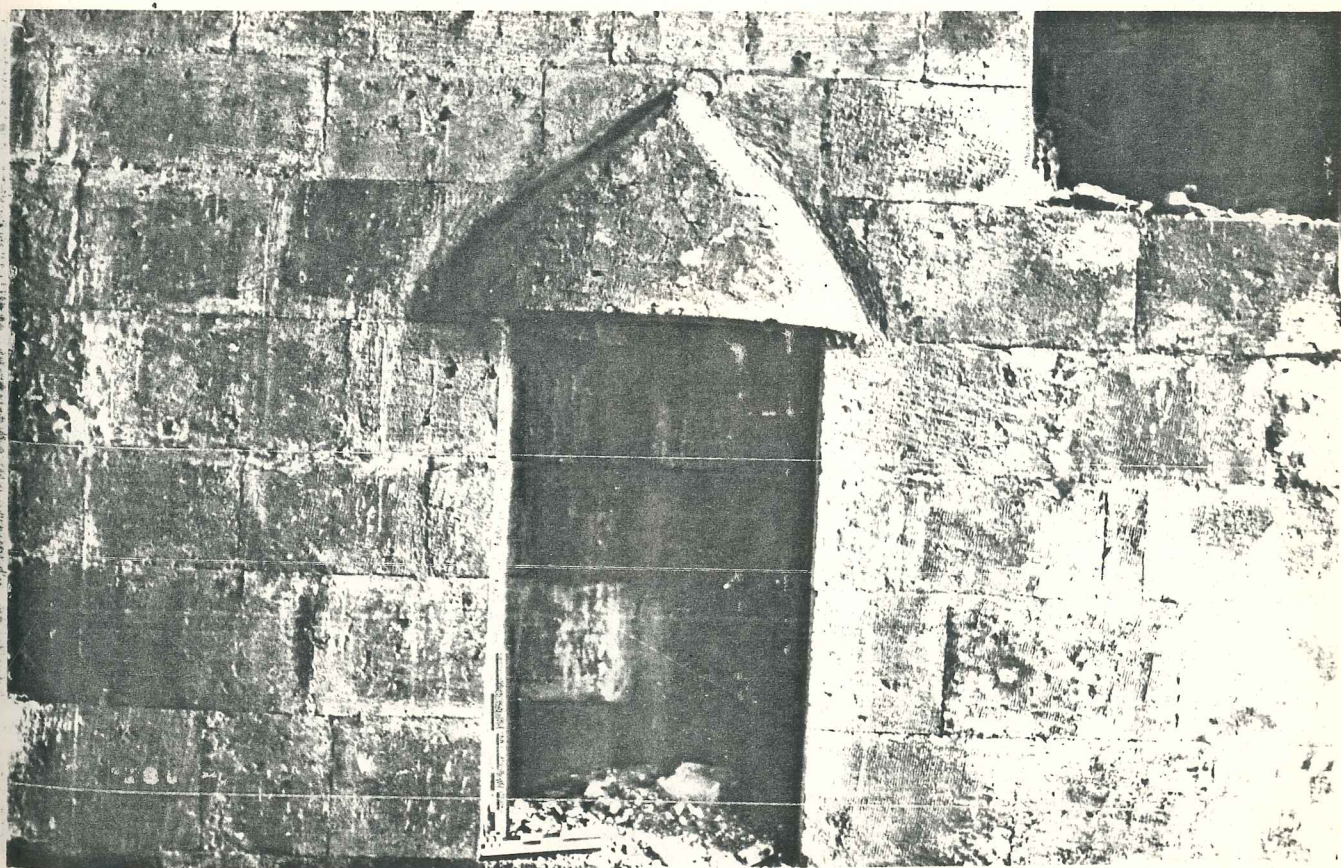
Fotoğraf:17

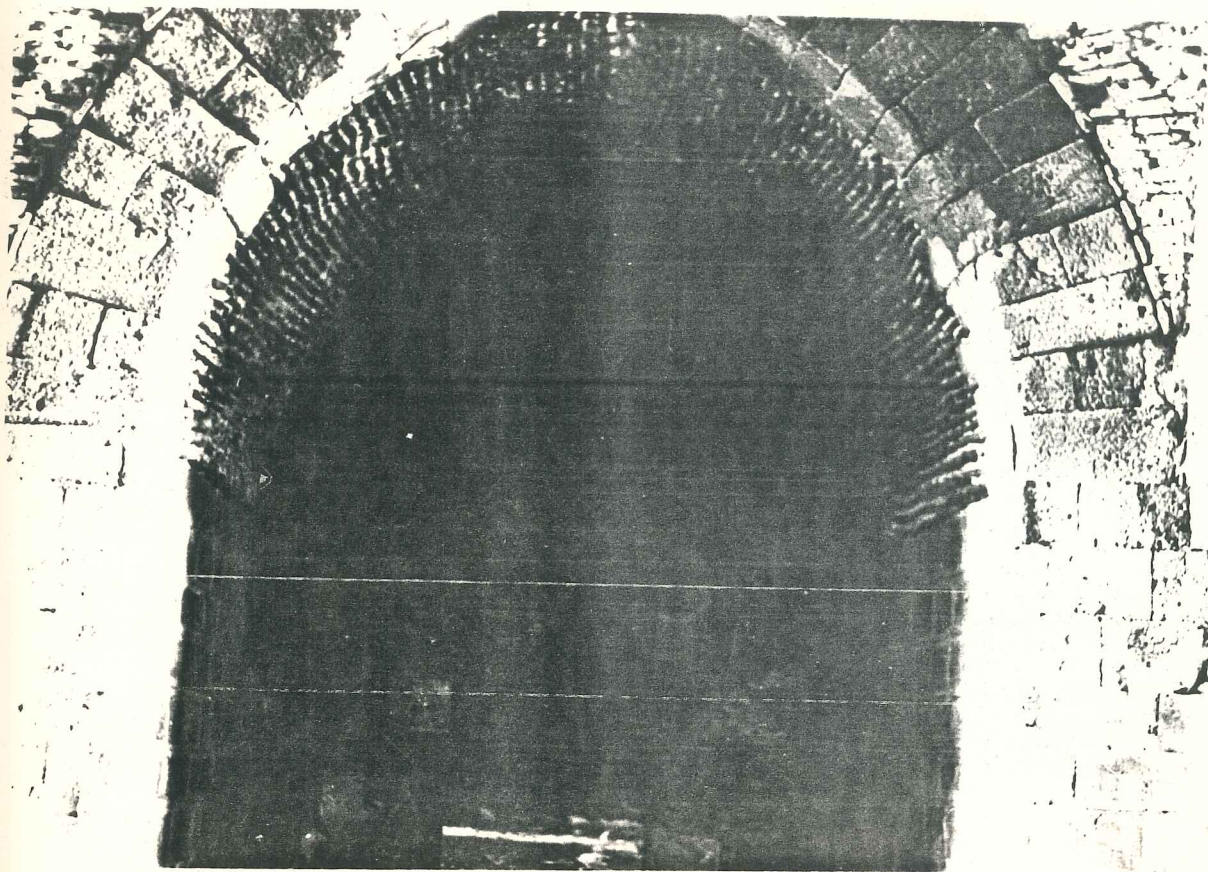
Fotoğraf:18

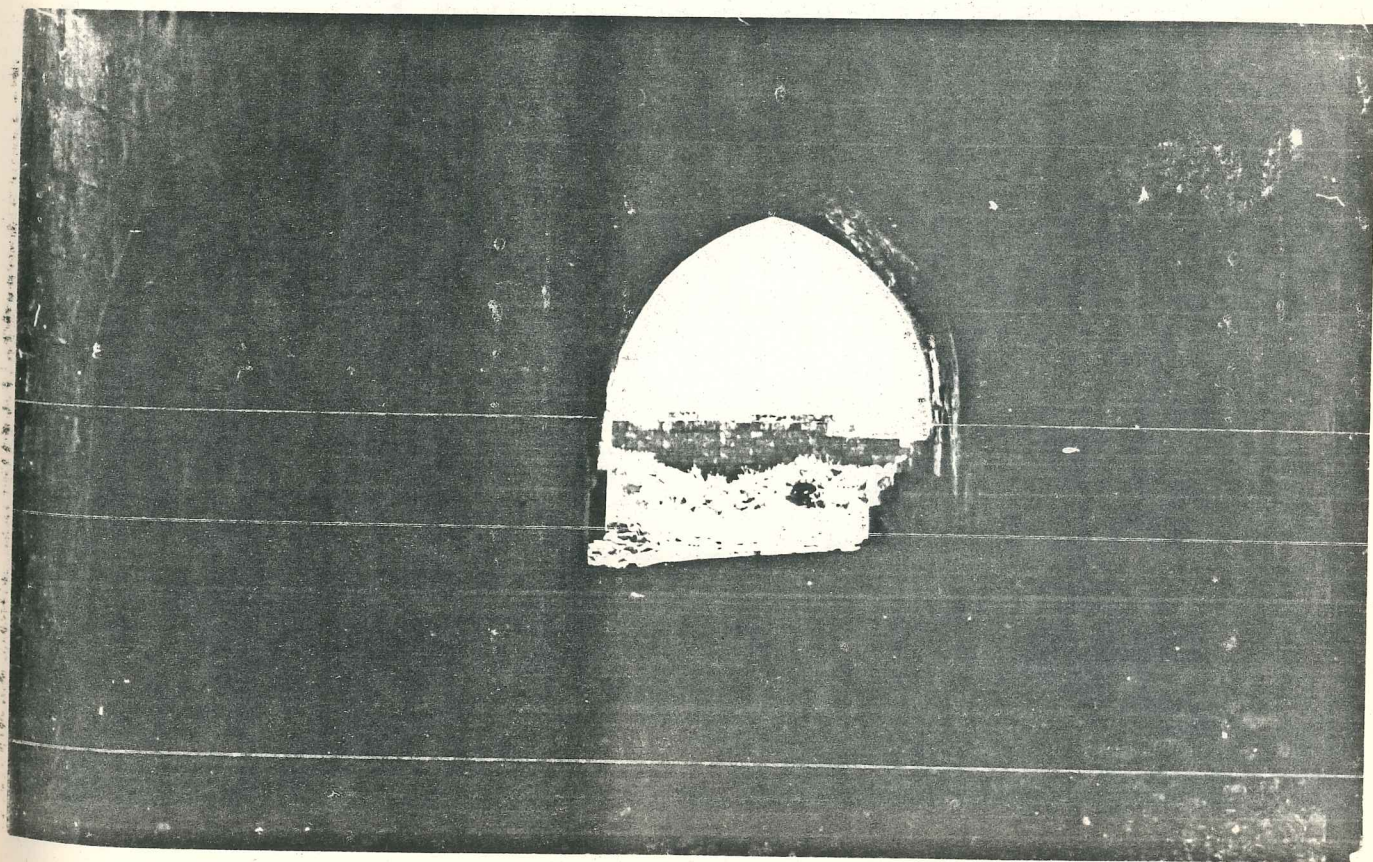
Fotoğraf:19

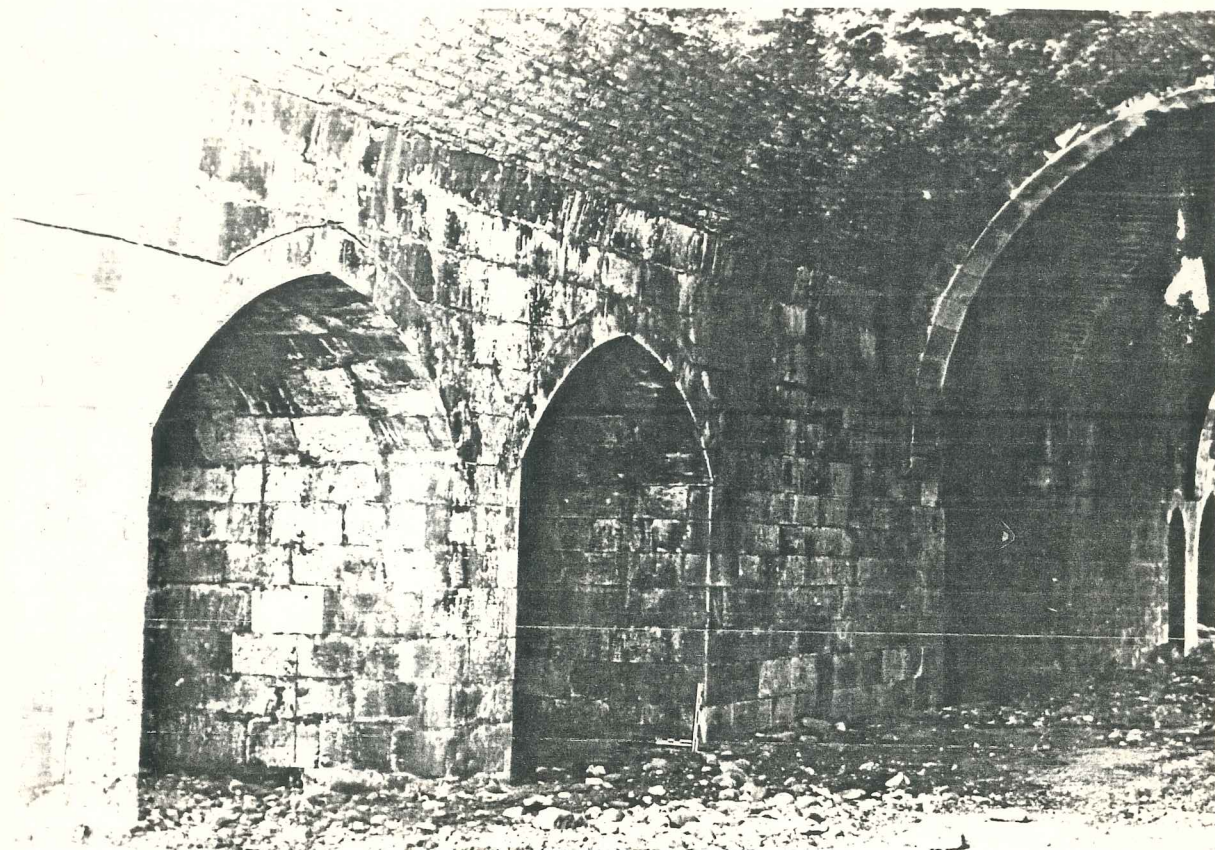
Fotoğraf:20

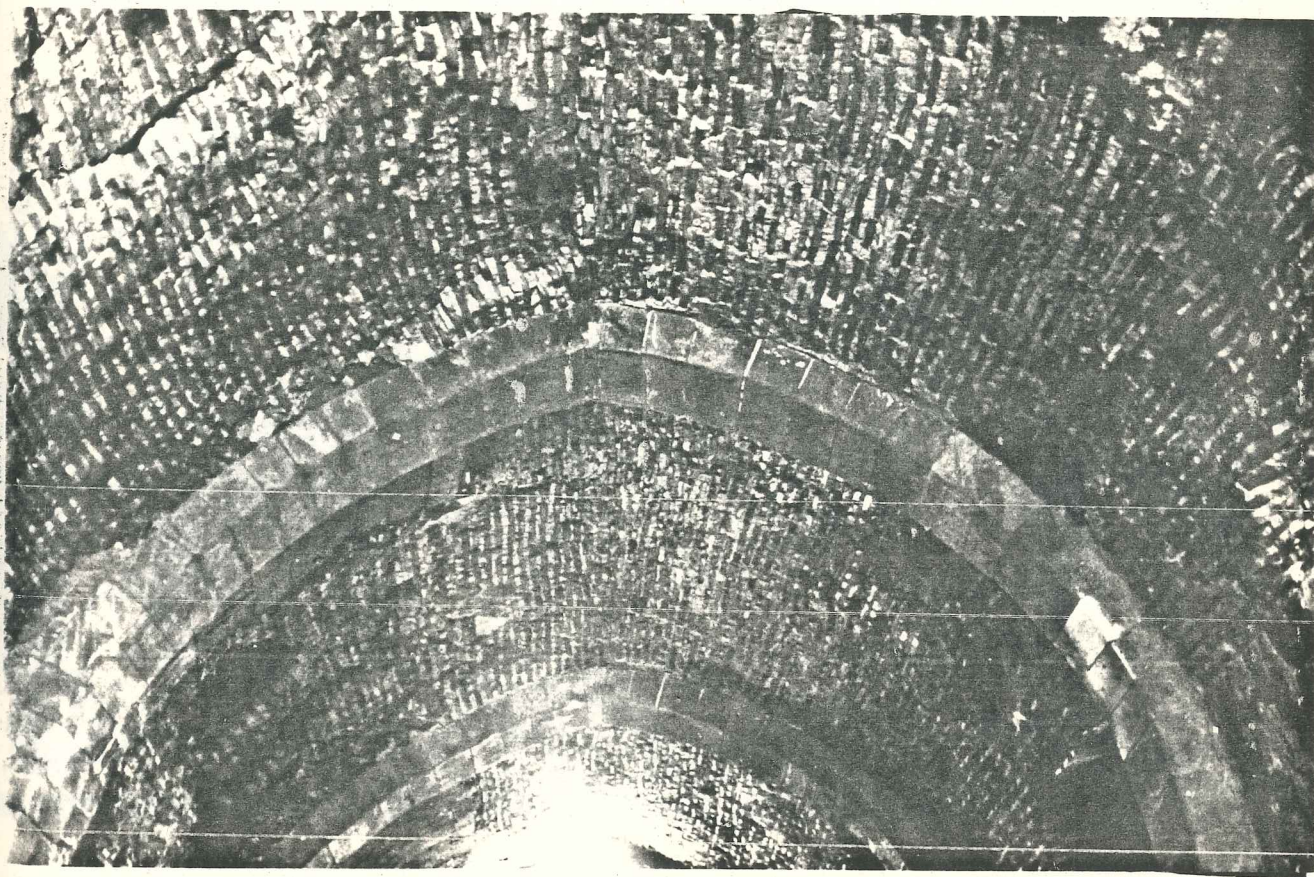
Fotoğraf:21

Fotoğraf:22

Fotoğraf:23

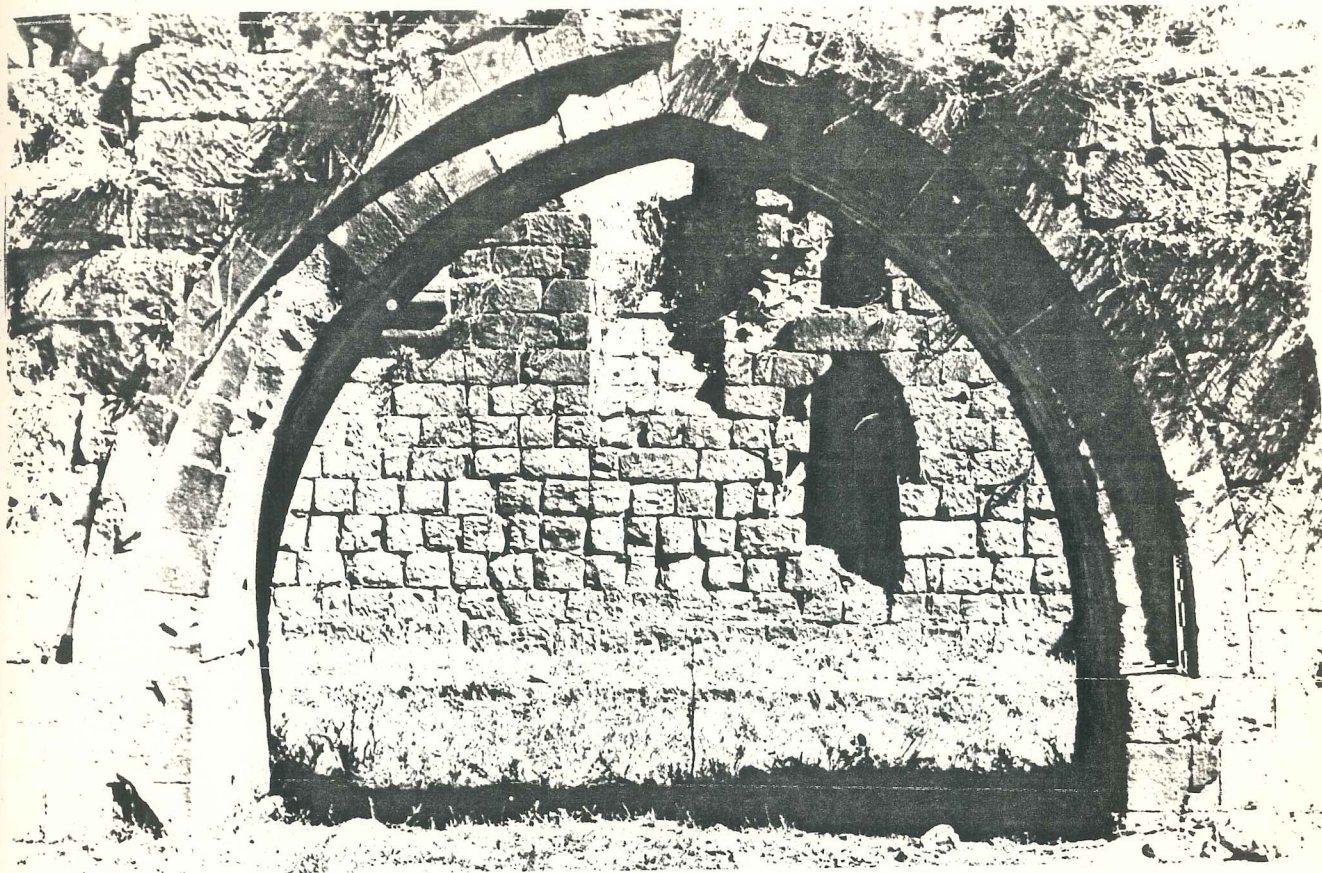
Fotoğraf:24

Fotoğraf:25

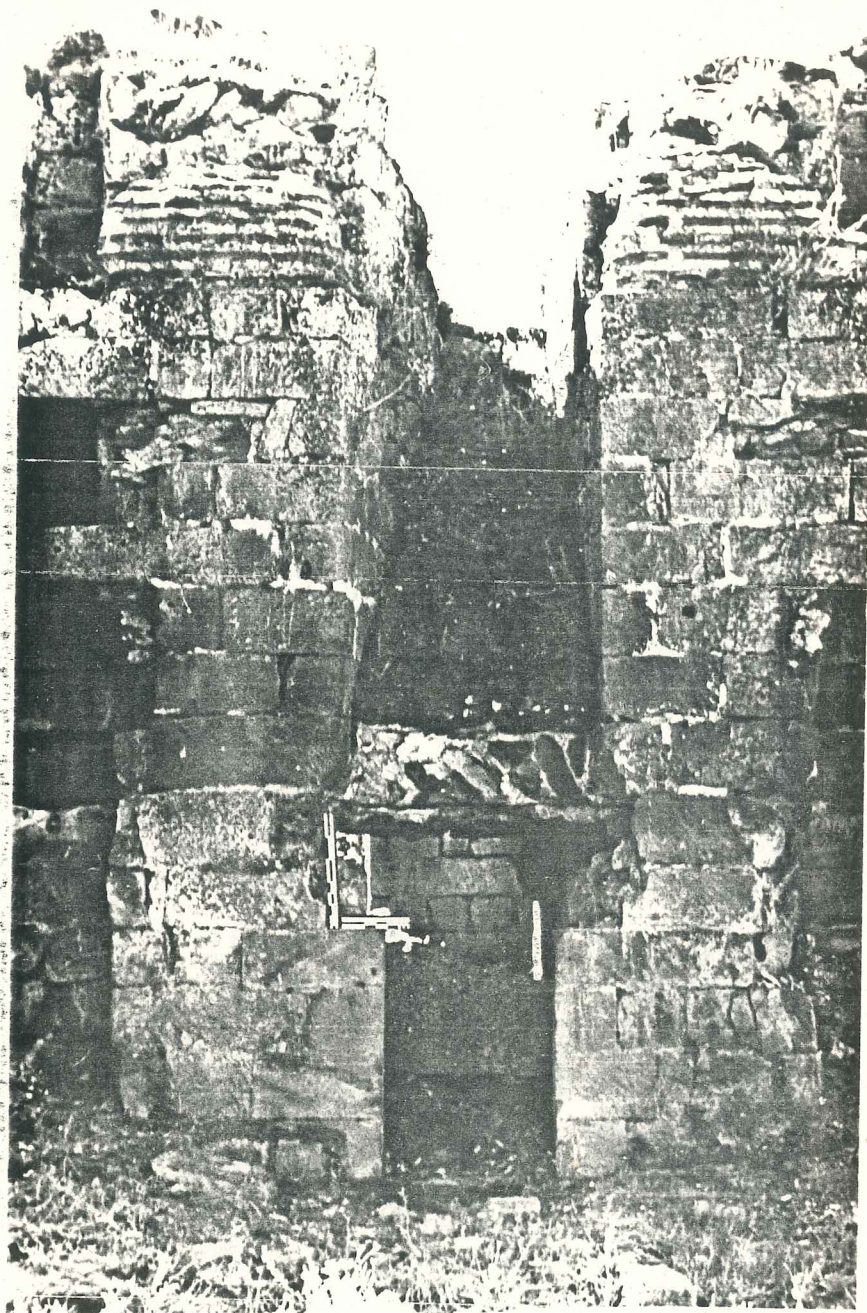
Fotoğraf:26

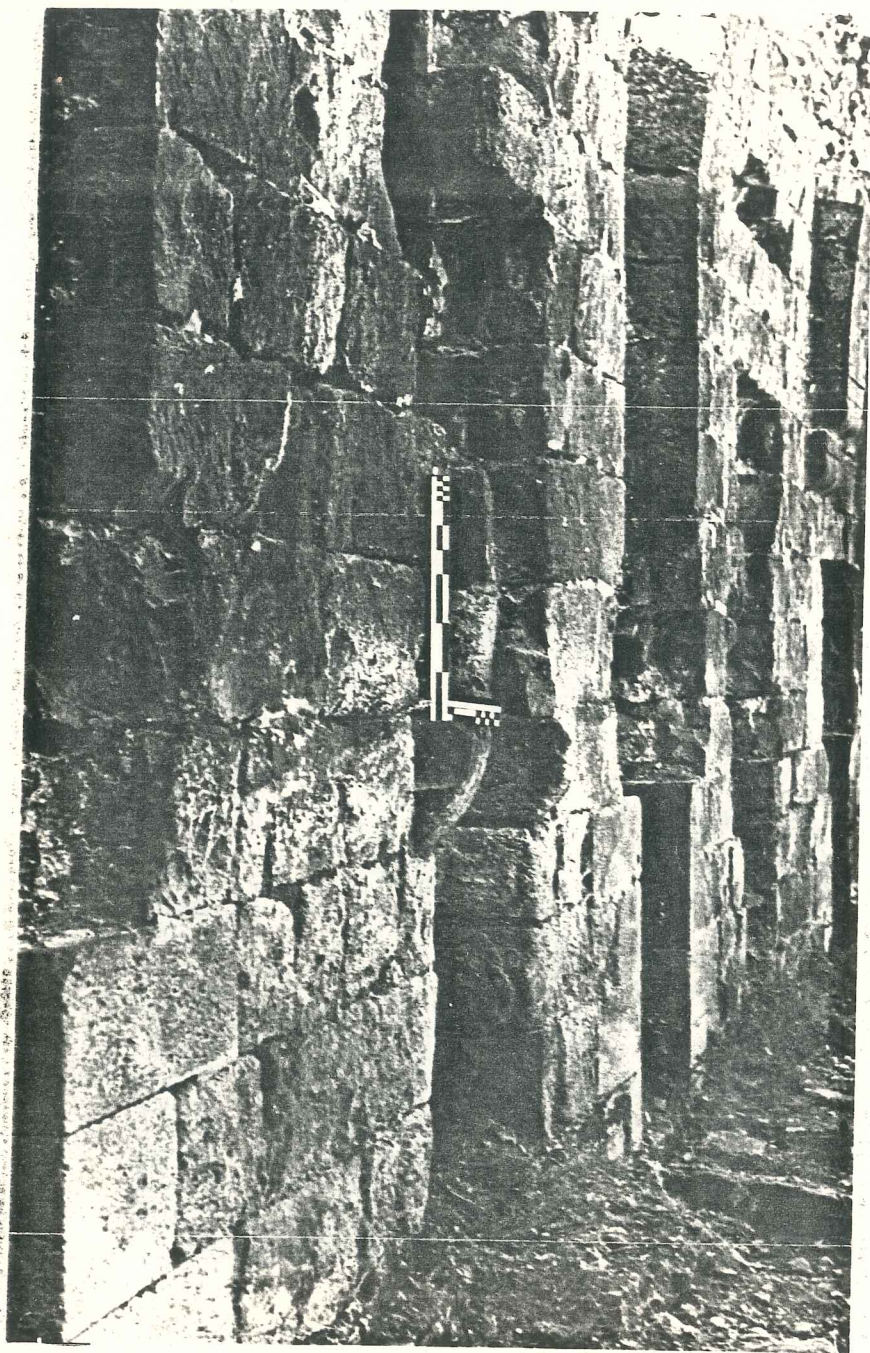
Fotoğraf:27

Fotoğraf:28

Fotoğraf:29

Fotoğraf:30

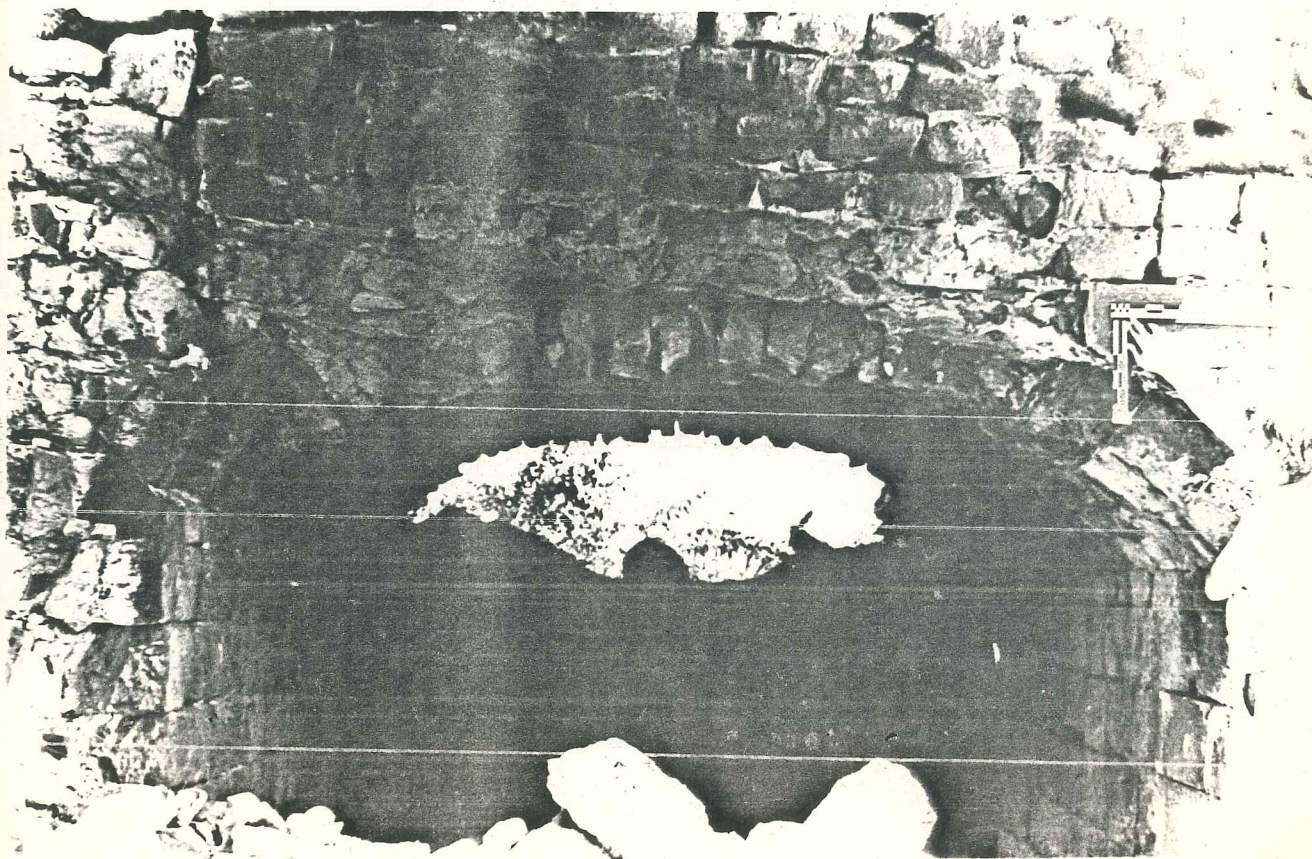
Fotoğraf:31

Fotoğraf:32

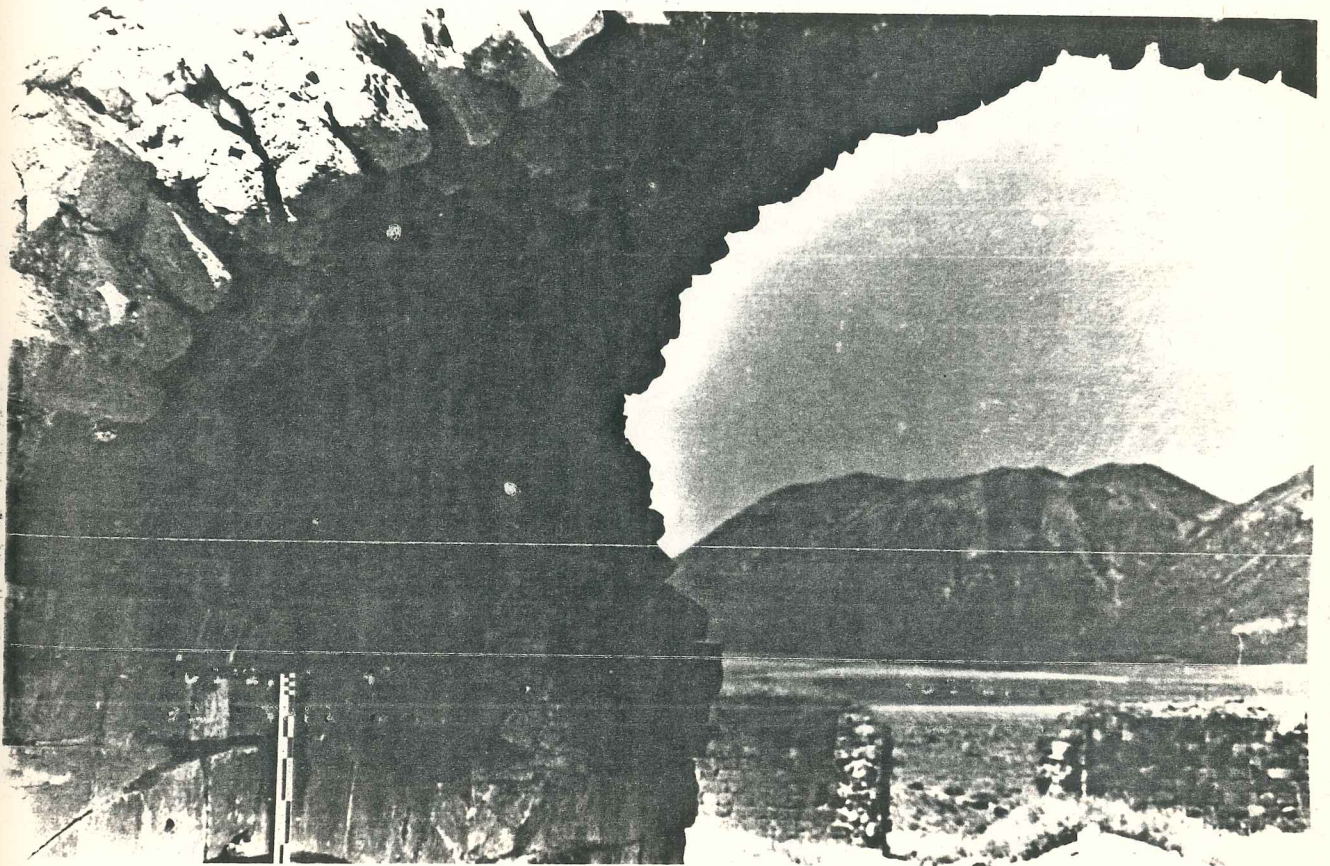
Fotoğraf:33

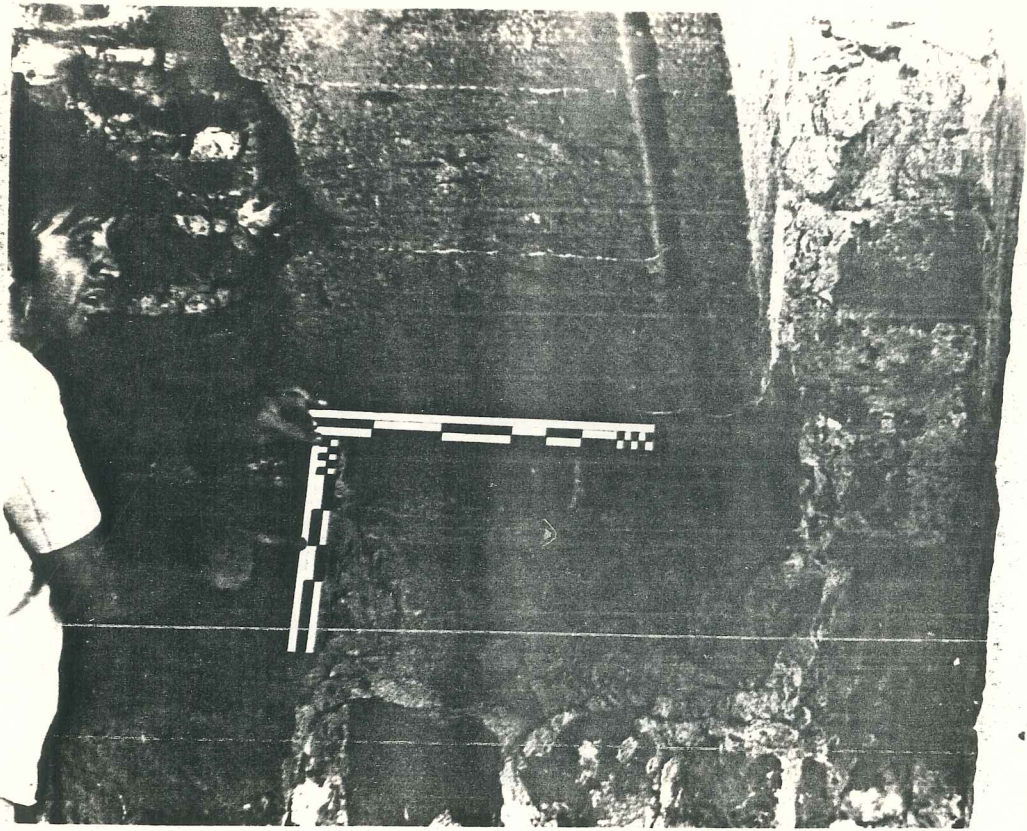
Fotoğraf:34

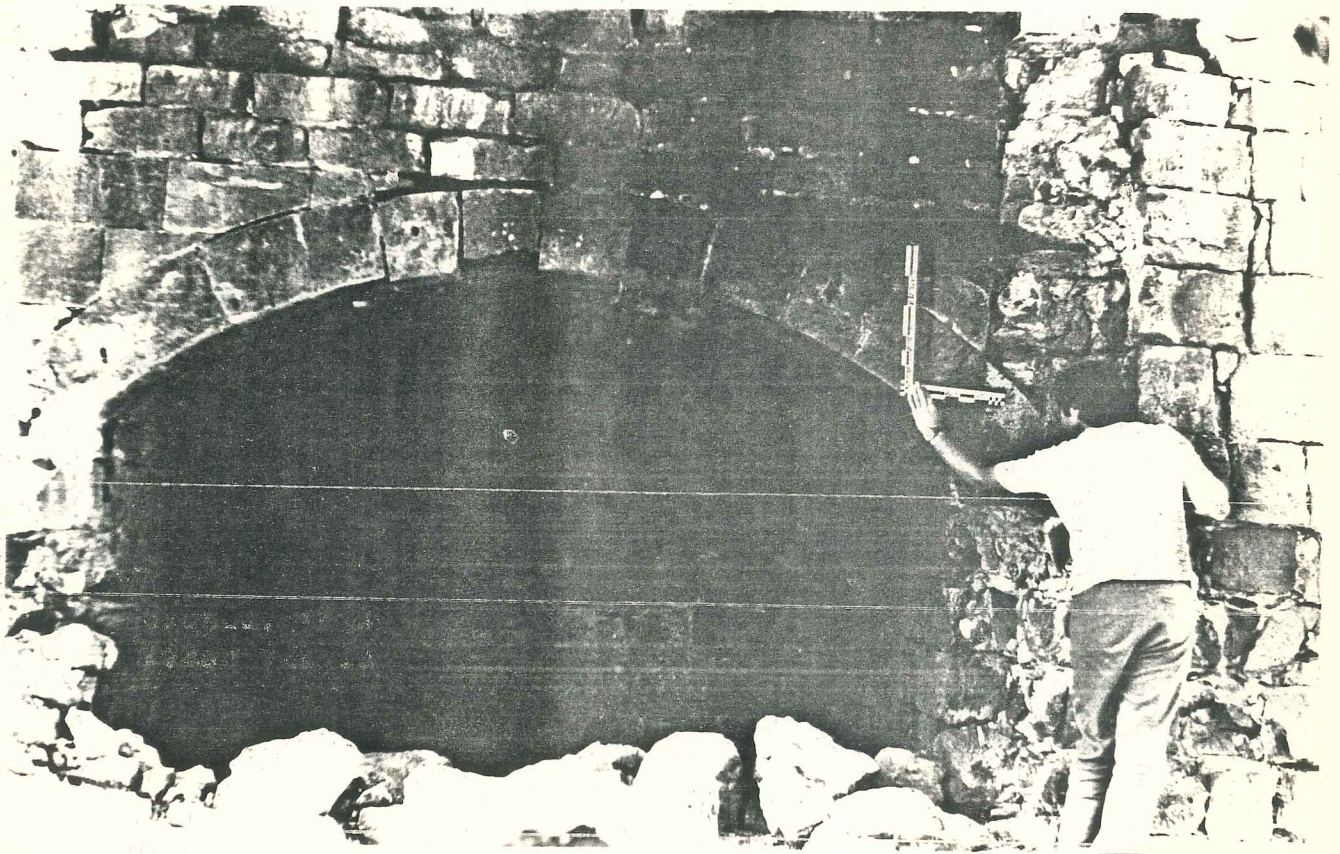
Fotoğraf:35

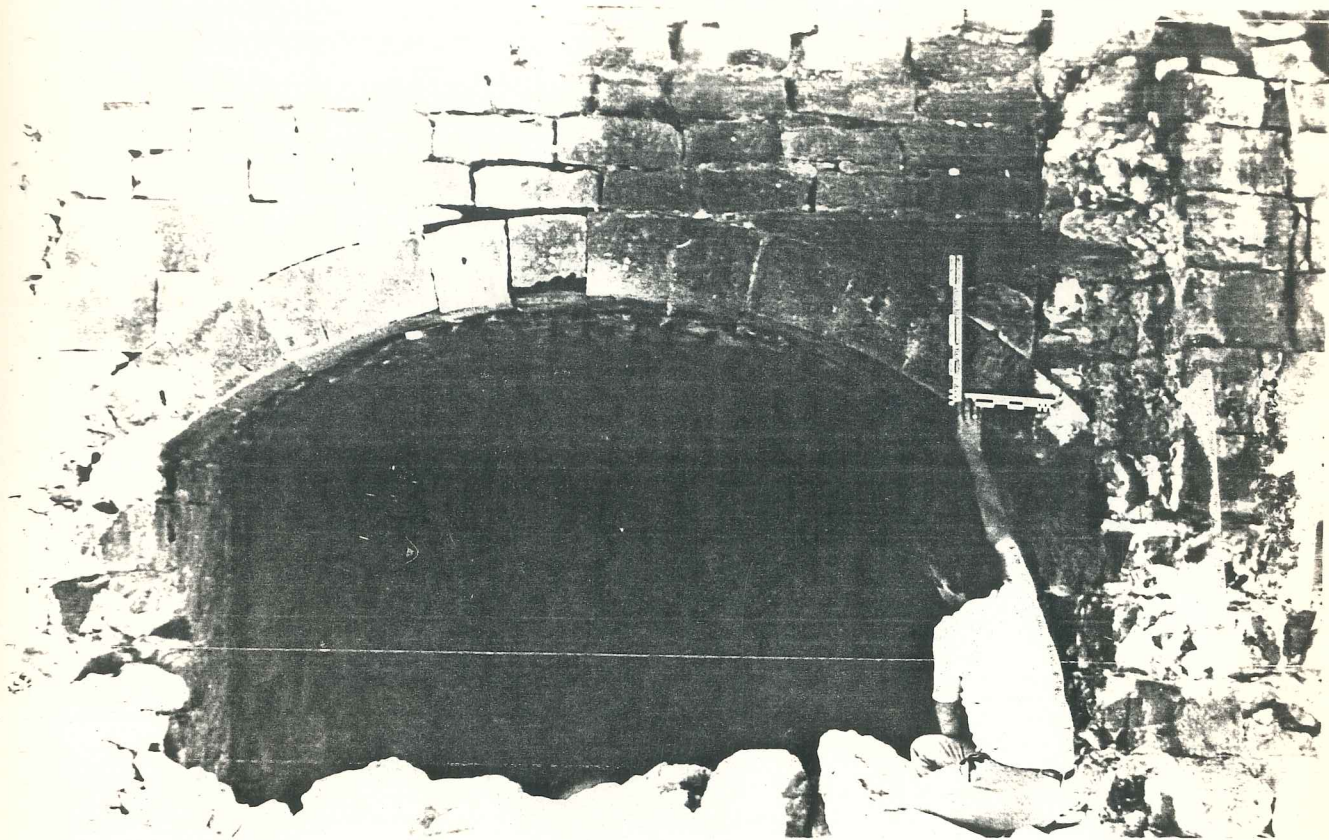
Fotoğraf:36

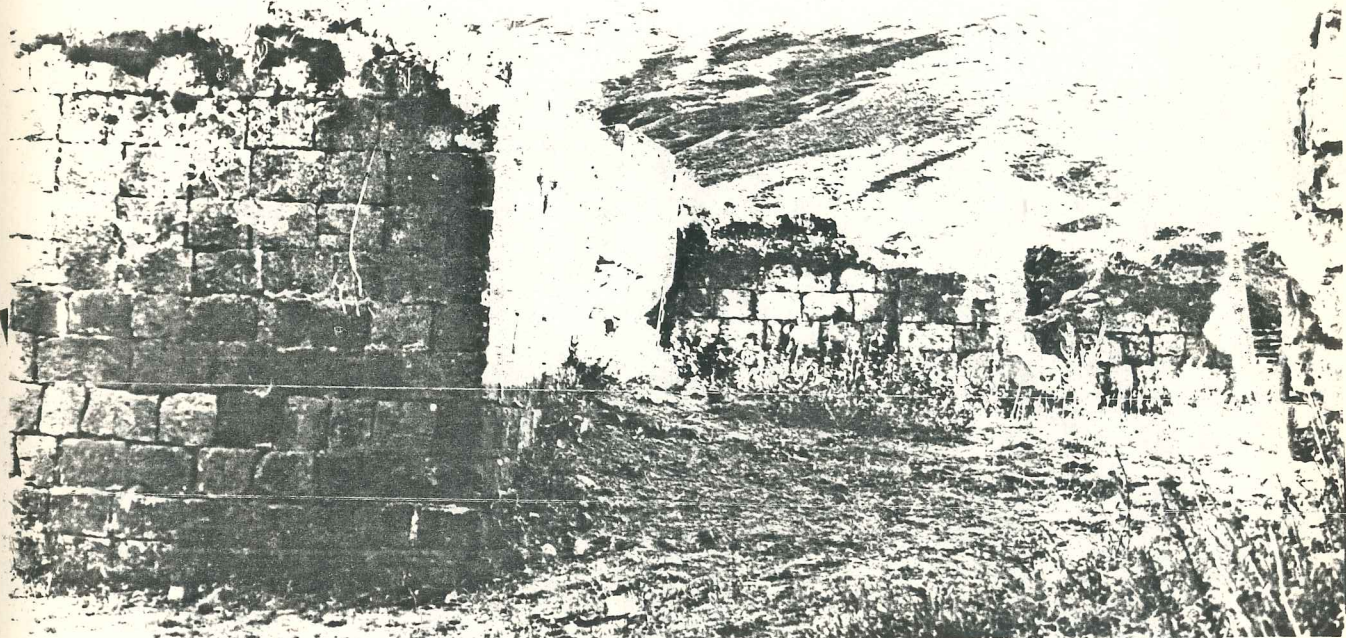
Fotoğraf:37

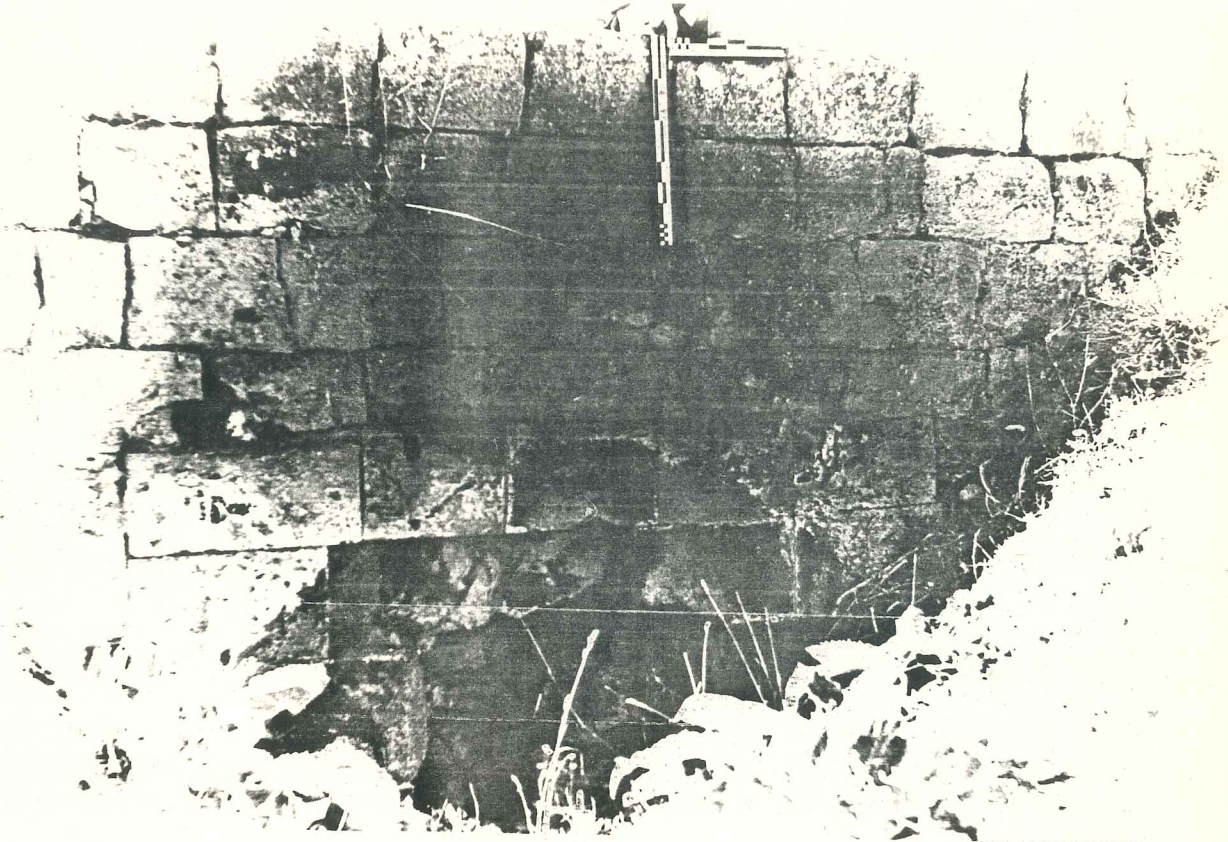
Fotoğraf:38

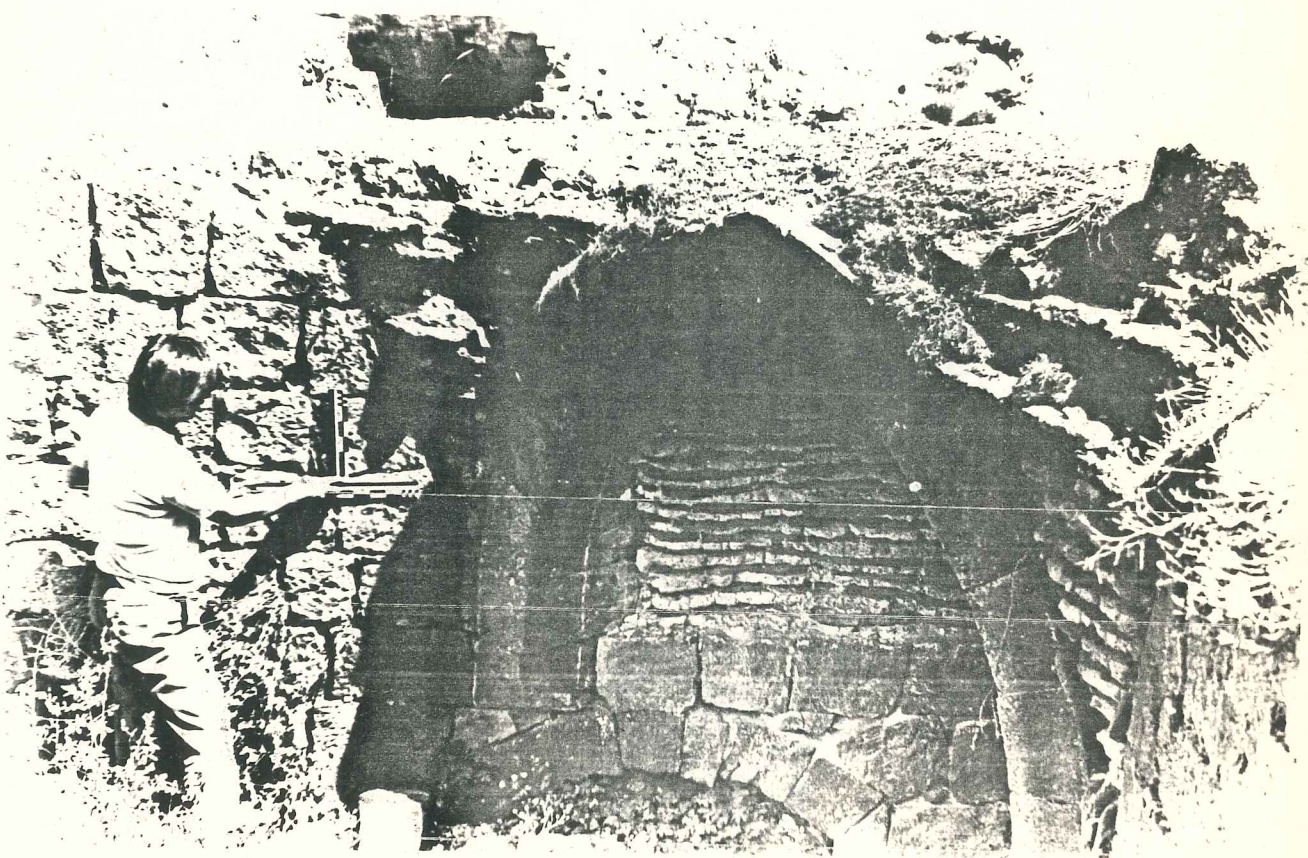
Fotograf:39

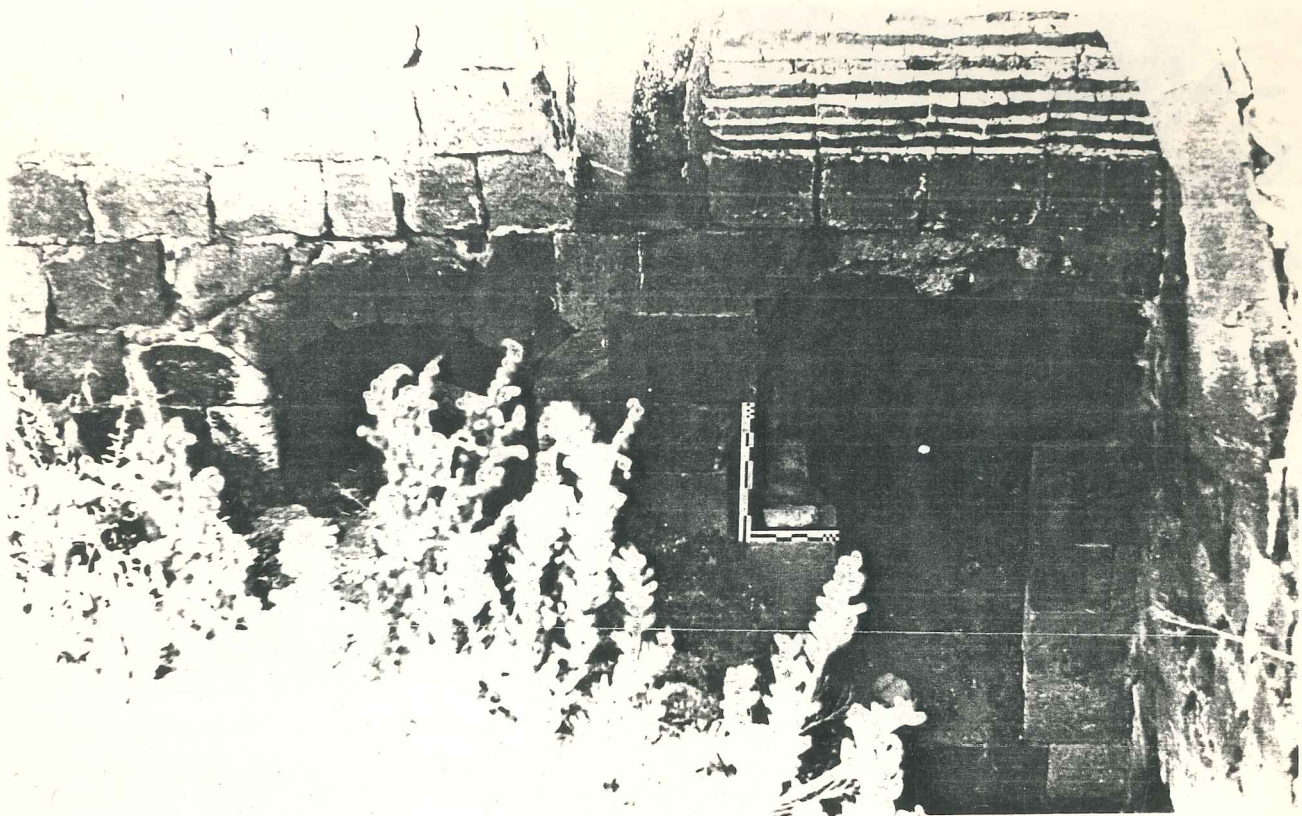
Fotograf:40

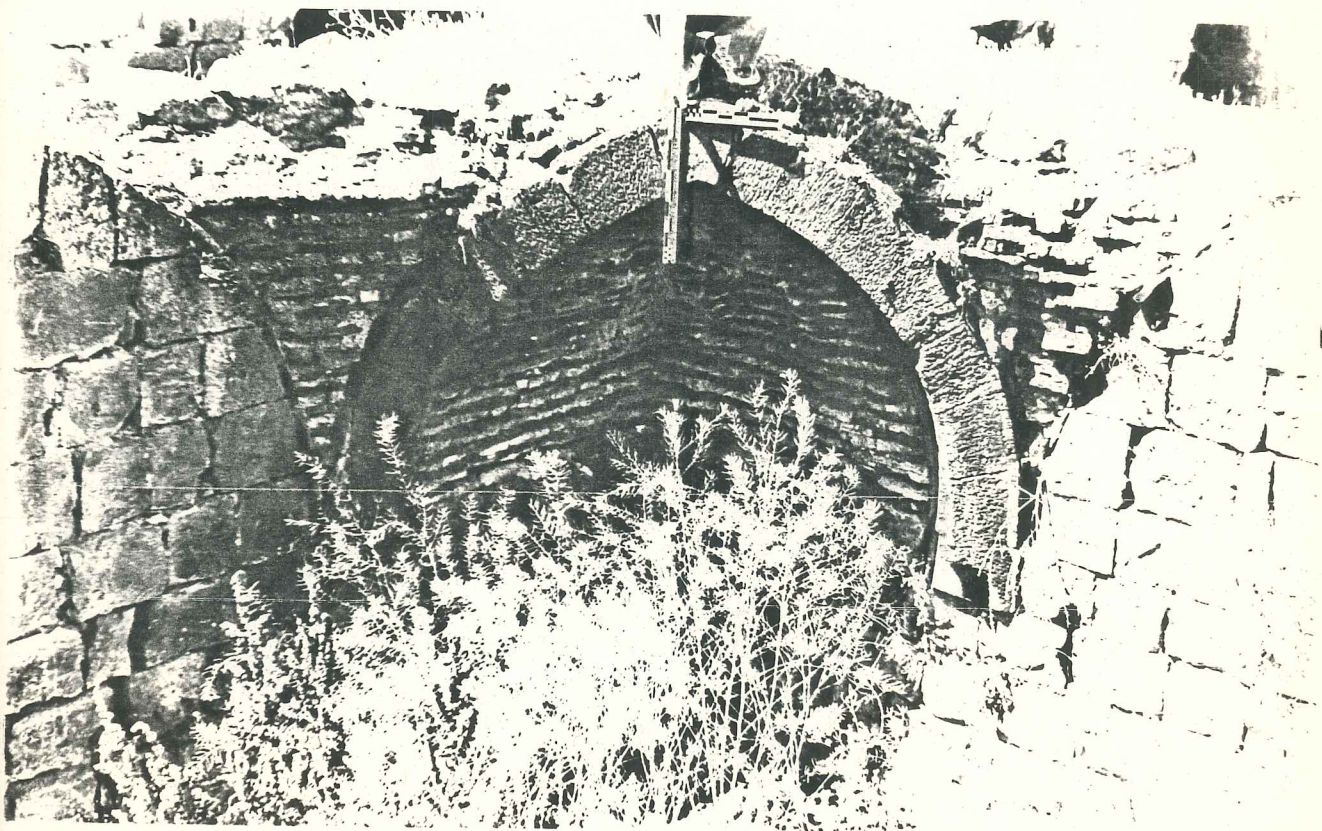
Fotograf: 1

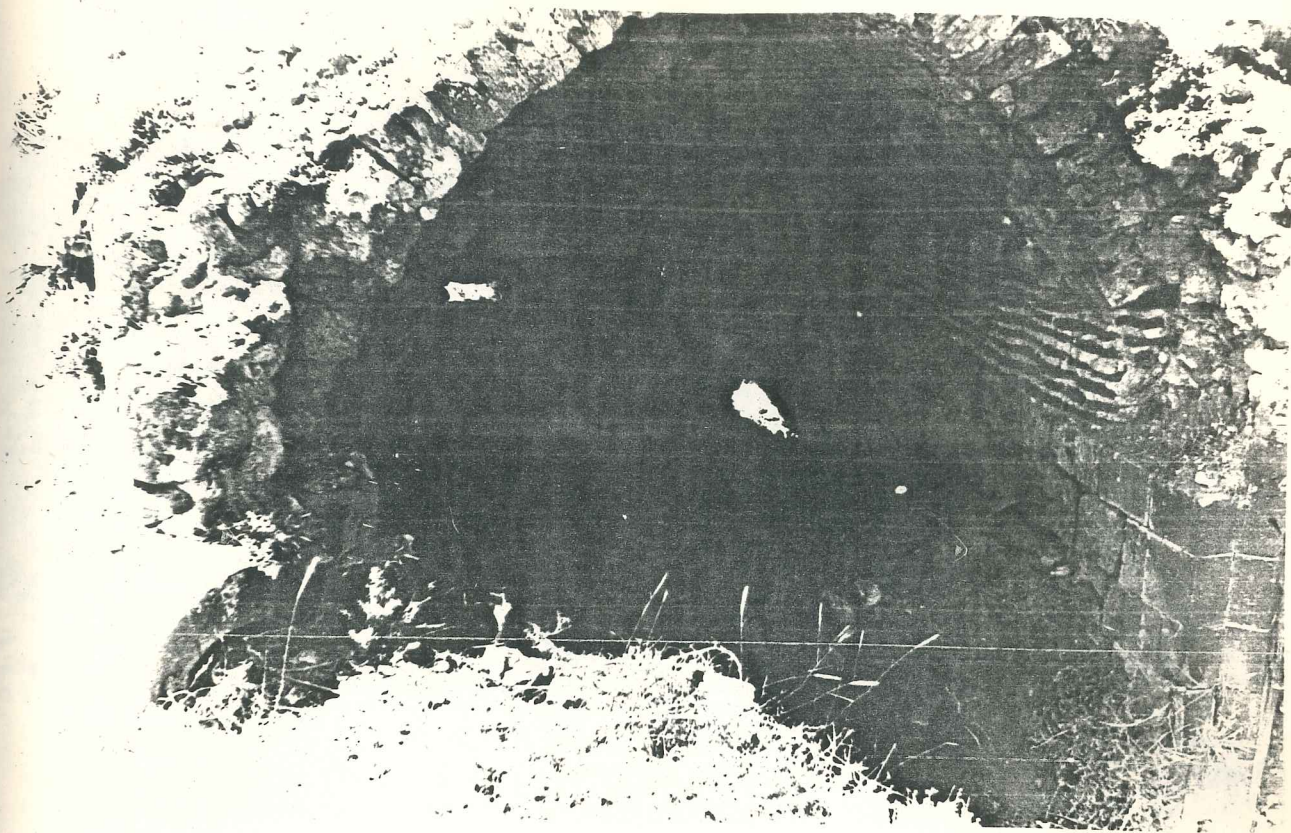
Fotograf: 12

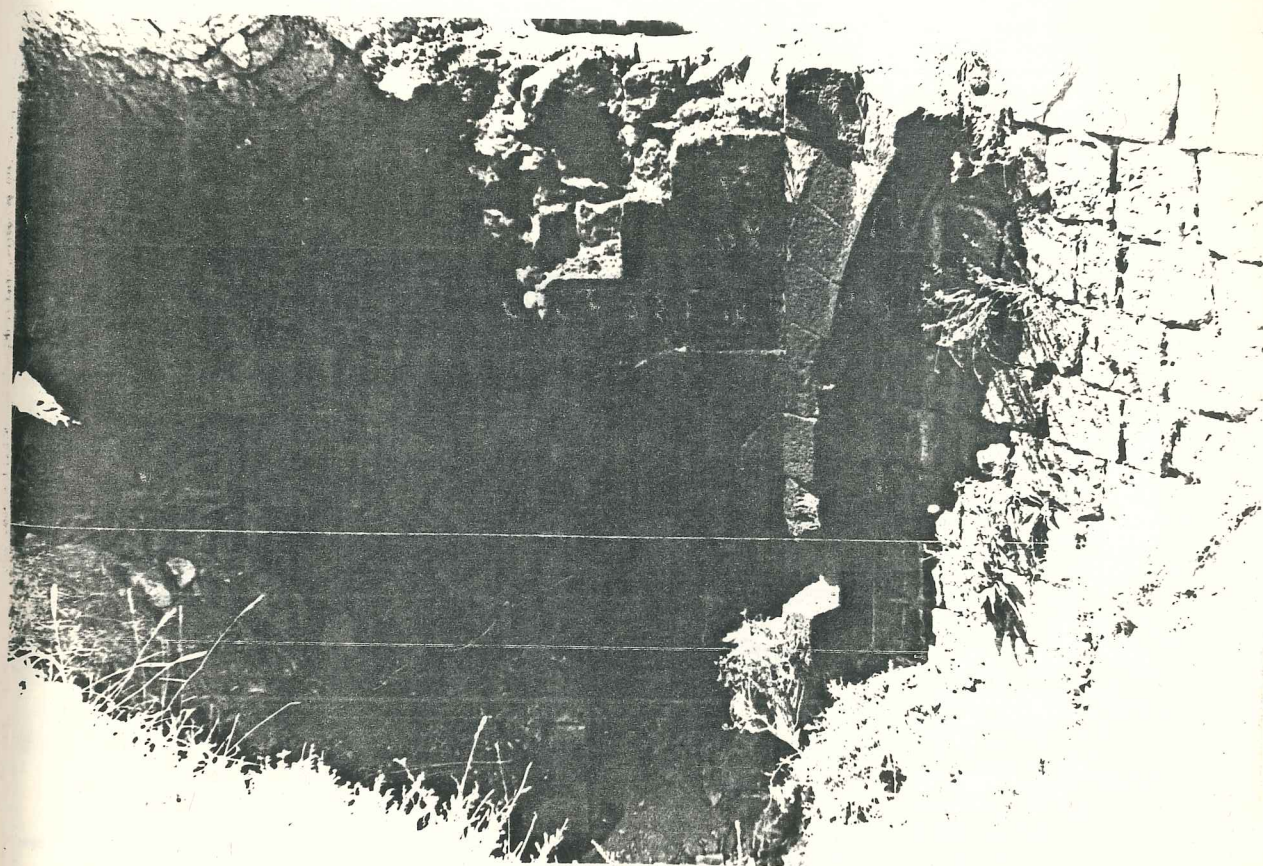
Fotograf:43

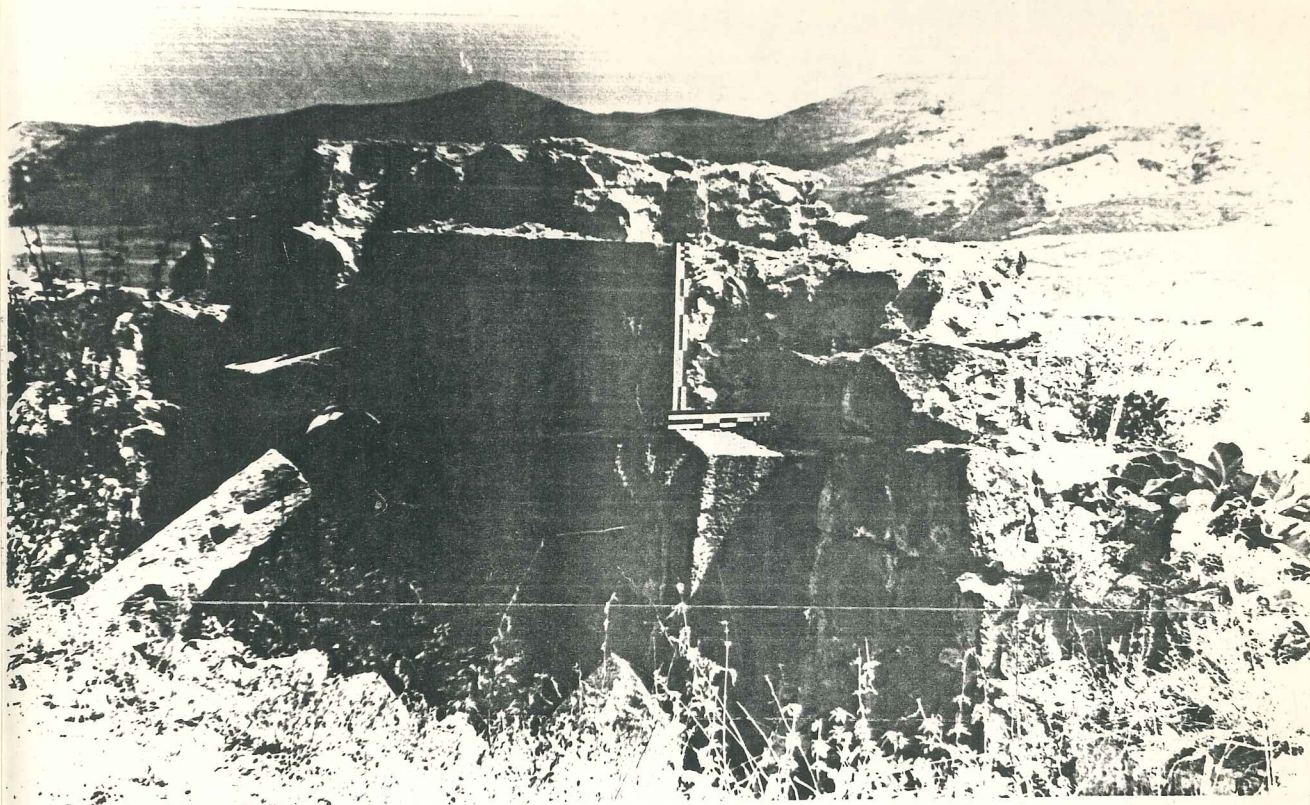
Fotograf:44

Fotoğraf:45

Fotoğraf:46

Fotoğraf:47

Fotoğraf:48

Min. Fak. Röle ve	1000 TL.
728.5	
Demirb. No 41864	
Fat No. —	
Aya. No 1/11	
R 151 76	43736

Metin dışı : 48 Foto